

Громадська організація
«Причорноморський центр
досліджень проблем суспільства»

ЗБІРНИК ТЕЗ НАУКОВИХ РОБІТ

учасників міжнародної
науково-практичної конференції

**«СУСПІЛЬНІ НАУКИ:
НАПРЯМКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ»**

20–21 липня 2018 р.

м. Одеса

УДК 30(477)(063)

С 90

Суспільні науки: напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 20–21 липня 2018 року). – Одеса : ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2018. – 112 с.

Організатори конференції не завжди поділяють думки учасників. У збірнику максимально точно відображається орфографія та пунктуація, запропонована учасниками.

Усі матеріали подаються в авторській редакції.

УДК 30(477)(063)

© Автори тез, 2018

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Григорук Н. А.

ПОЛІТИКА «ПРОСВІТНИЦЬКОГО АБСОЛЮТИЗМУ» В ІТАЛІЇ5

Кірчев В. Г.

З ІСТОРІЇ КІНОСТУДІЙ СИСТЕМИ ПРОФТЕХОСВІТИ
НА МИКОЛАЇВЩИНІ9

Набока С. В.

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ
В КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....15

Рябчикова Н. І.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ШКІЛЬНОГО
І ПОЗАШКІЛЬНОГО КРАЄЗНАВСТВА ОДЕСЬКОЇ
ТА МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В 1946-1990 РОКАХ19

Тонконог О. І.

ЯНДОЛИ ХІХ – СЕРЕДИНИ ХХ СТ. ІЗ КОЛЕКЦІЇ
НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО
ЗАПОВІДНИКА «ПЕРЕЯСЛАВ»25

Ющенко П. А.

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВО-ПРОСВІТНИЦЬКИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ
КИЄВОРУСЬКОГО МИНУЛОГО У 1990–2000-І РОКИ28

НАПРЯМ 2. ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Беспалов І. О.

ФІЛОСОФІЯ І КОМУНІКАЦІЯ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ34

Ведмедєв М. М.

ЗМІ І ПРОБЛЕМА СТАТУСУ НАУКИ
В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ40

Глушко Т. П.

ФЕНОМЕН «ЕКОНОМІКИ УВАГИ»
ТА ЙОГО СОЦІАЛЬНО-КОНСТРУКТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ.....44

Копитко А. Д.

ФІЗИЧНА ЕКОНОМІЯ ТА ФІЛОСОФСЬКО-СВІТОГЛЯДНІ
ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОКУЛЬТУРИ СТУДЕНТА
ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО АГРАРНОГО ЗАКЛАДУ47

Овчаренко Н. М.

СИМВОЛ, ЗНАК, МЕТАФОРА:
ОСОБЛИВОСТІ, СПІЛЬНИ РИСИ ТА ЕВОЛЮЦІЯ53

Окорокова В. В.

СИМУЛЯКР У ФІЛОСОФІЇ Ж. ДЕЛЬОЗА58

Ричко В. Ю. ЕТНОРЕЛІГІЙНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПОЧАЇВСЬКОЇ ЛАВРИ ТА ЇЇ РОЛЬ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЙ СЬОГОДЕННЯ	63
Сапега В. В. КРИЗИС ЭСТЕТИКИ (МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ РАКУРС)	69
Сідак Л. М. ЗАВДАННЯ ЕТИКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	75

НАПРЯМ 3. СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Мaksymenko O. O. SOME NOTES ON URBANISATION: WHY DOES IT SEEM UNSTOPPABLE?	80
Піддубний В. А. СОЦІОЛОГІЯ СЬОГОДЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ КОНЦЕПТ І МОДЕРНІ ПРАКТИКИ.....	83
Шедяков В. Е. СУБЪЕКТНОСТЬ ТРАНСФОРМАЦИЙ И РЕФЛЕКСИВНОСТЬ МОДЕРНИЗАЦИИ КУЛЬТУРНО-ЦИВИЛИЗАЦИОННОГО МИРА	88

НАПРЯМ 4. ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Гарбар О. О. ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ЯК ТРЕНД СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ	95
Zabiiian V. V. BRICS MEMBERSHIP AS FACTOR FOR FOREIGN POLICY DECISIONS OF MEMBER STATES	100
Стадніченко О. І. ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У РІЗНИХ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМАХ.....	104

НАПРЯМ 1. ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Григорук Н. А.

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри нової і новітньої історії
та методики викладання історії
*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

ПОЛІТИКА «ПРОСВІТНИЦЬКОГО АБСОЛЮТИЗМУ» В ІТАЛІЇ

Із середини XVIII ст. в умовах певного економічного пожвавлення в деяких італійських державах і володіннях прискорилося поширення ідей Просвітництва. Велику роль у поширенні нових ідей відіграли публіцистика (особливо памфлети антиєзуїтської спрямованості), театр (і, зокрема, діяльність Карло Гольдоні) і періодична преса (особливо міланська газета «Il Caffè» в 1764–1766 рр. і венеціанська «Giornale enciclopedico» в 1774–1789 рр.).

Найбільшим центром італійського Просвітництва був Мілан. Групі молодих дворян, що об'єдналися навколо «Il Caffè» (керівник – просвітитель П'єтро Веррі), вдалося навіть сформувати особливу «міланську школу». Трактат Чезаре Беккарія «Про злочини і покарання» (1764) був спробою секуляризувати і раціоналізувати кримінальне право і мав величезний резонанс у Європі й Америці. Загальнокультурні процеси оновлення зімкнулися з реформаторською політикою монархів. Якщо в першій половині XVIII ст. стосунки між монархічною владою і носіями нової культури були мало не ворожими, то в 60–70-і рр. XVIII ст. обидві сторони прийшли до тіс-

ного співробітництва під прапором «просвітницького абсолютизму». Просвітителі звертали увагу на згубні наслідки злиднів селянства, неучтва, на вади системи правосуддя, сваволю чиновництва, засилля і фанатизм церкви, виступали за оновлення державних інститутів і законодавства. Всі надії на перебудову суспільства і держави вони покладали на просвічених монархів.

У Ломбардії реформи проводилися досить тривалий період імператрицею Марією-Терезою (1740–1780), а потім її сином Йосифом II (1780–1790). У 50-і рр. була проведена податкова реформа. На основі нового методу оцінили все нерухоме майно, незалежно від станової належності його власників. Це дало можливість рівномірно розподілити податки і ліквідувати зловживання і сваволю в стягуванні податків. Тоді ж, в 50-і рр., була проведена адміністративна реформа, що сприяла централізації і спрощенню управління. З 1760 до 1786 р. державою здійснювався т. зв. «викуп регалій», тобто поступовий викуп у приватних осіб права на внутрішні митні збори, дорожні й мостові мита та інші непрямі податки, які раніше були їм подані. З 1776 р. було введено вільну внутрішню торгівлю хлібом, а через 10 років – вільний продаж і купівлю нерухомості. За Йосифа II реформаторська діяльність прискорилася. Особливо радикальною була його церковна політика. Так, зокрема, було закрито багато монастирів та релігійних орденів. Були скасовані інквізиція і церковна цензура. Духовних осіб підпорядковували світському суду, що звужувало судові функції церкви. Папа Пій VI, занепокоєний такою активністю Йосифа II, у 1782 р. поїхав до Відня, щоб вчинити тиск на імператора. Проте папа даремно їхав – протягом місяця перебування у Відні Пій VI так і не дочекався аудієнції у Йозефа II, який вважав, що з папою йому немає чого обговорювати.

Треба зауважити, що реформаторську діяльність Йосифа II у Ломбардії спершу підтримували вже згадувані просвітителі П. Веррі й Ч. Беккарія. Проте централізаторський характер реформ призвів до розходжень в інтересах між представниками італійської нації і політикою реформ Йозефа II. У цілому ж, реформи в Ломбардії, не зачі-

паючи основ феодального ладу, відкривали широкі перспективи і можливості для капіталістичного розвитку і суспільного прогресу.

У Великому герцогстві Тосканському реформи в дусі «просвітницького абсолютизму» були здійснені в період правління Петера-Леопольда (1765–1790), сина Марії-Терези і молодшого брата Йозефа II. Причому реформи в Тоскані були більш послідовними і глибокими, ніж реформи Марії-Терези і Йозефа II у Ломбардії. З 70-х рр. тут було проведено низку реформ, спрямованих на розширення свободи торгівлі, скасування всіх внутрішніх мит, введення єдиного митного тарифу на кордонах держави, дозвіл вільного продажу нерухомості, скасування цехів – все це сприяло зростанню підприємницької активності. Низка заходів дозволила рівномірно розподілити податки і частково ліквідувати податкові привілеї. Прагнучи усунути диспропорції у землеволодінні, Петер-Леопольд ініціював продаж селянам земель герцогського дому. Проте велика бідність і заборгованість селянських господарств не дала їм змоги цим скористатися. Ці землі були викуплені представниками буржуазії і дворянства. Крім того, були розпочаті меліоративні роботи, які дещо збільшили площу оброблювальних земель.

Суспільно-політичні реформи в Тоскані також були резонансними. Мабуть, найсуттєвішим заходом Петера-Леопольда було введення в герцогстві місцевого самоуправління, що, звичайно, не «в'язалося» з теорією і практикою абсолютизму. Більше того, Петер-Леопольд розглядав просвітницький абсолютизм як перехідну стадію до конституційної монархії і віддав наказ розробляти проект конституції. Щоправда, тут далі проектів справа не пішла. Хоча економічна й особиста залежність селян від поміщиків збереглася, але все ж була дещо пом'якшена. Крім того, були значно обмежені права церкви, ліквідовані орден єзуїтів й інквізиція. Реформи зачепили і систему покарань: в 1786 р. було прийнято один з найпрогресивніших для свого часу в Європі кримінальний закон. Вступ Петера-Леопольда на імперський престол у Відні (як Леопольд II) обернувся припиненням реформ у Тоскані.

У Неапольському королівстві реформи проводилися за Карла VIII Бурбона (1734–1759 – він же Карл III – король Іспанії в 1759–1788 рр.) і його міністром юстиції Тануччі. Симптоматичним було вже те, що при вступі на престол (1734 р.) він заборонив у Неаполі інквізицію. Основоположним принципом його внутрішньої політики було скорочення функцій духовенства та обмеження безмежної клерикалізації суспільного життя та податкових привілеїв церкви. На думку короля, простий народ треба було звільнити від прямих податків і через непрямі податки добитися високої податкової справедливості, а дворянство і духовенство, які займаються господарською діяльністю, повинні теж нести свою частку тягара податків. Карл VIII сприяв розвитку промисловості й торгівлі, а в Неаполітанському університеті було відкрито кафедру комерції. Було організовано багато громадських будівельних робіт. За його ініціативою було розкопано античне місто Геркуланум, засипане (як і Помпеї) під час виверження Везувію, а всі розкопані речі були виставлені в музеї. Ці розкопки поклали початок сучасній археології. І ще один показовий штрих. Карл VIII вперше в Неаполітанському королівстві офіційною мовою зробив італійську, що цілком узгоджувалося з духом європейського «просвітницького абсолютизму».

У інших італійських державах реформи були ще більш обмеженими. У Папській державі все звелось тільки до скасування внутрішніх митних тарифів, мостових і дорожніх мит. Такі ж заходи були здійснені у Венеціанській республіці. У П'ємонті реформи мали зміцнити абсолютизм. Тільки в 90-х рр. тут, за явного впливу Французької революції, деякі податки поклали на дворянство і стали продавати церковні землі. У герцогстві Пармському низка проведених реформ через деякий час була скасована.

Таким чином, політика «просвітницького абсолютизму» в італійських державах і володіннях, за винятком Тоскани, Ломбардії і Неаполітанського королівства, не мала якогось значного соціально-економічного позитиву, не говорячи вже про фактичну відсутність політичних реформ. Ці перетворення були спрямовані передовсім на

зміцнення абсолютизму і на усунення найбільш невідповідних духові й часу форм та інституцій. Істотним недоліком цих реформ було те, що кінцева мета перетворень зовсім не передбачала вирішення головного завдання італійської нації – питання про об'єднання країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дебидур А. Дипломатическая история Европы / А. Дебидур. – Ростов-на-Дону, 1995. – Т. 1–2.
2. История Европы: В 8 т. – Т.4. – М., 2000.
3. История Италии / Под ред. К. Мизиано: В 3 т. – Т. 1. – М., 1970.
4. Пономарев М., Смирнова С. Новая и новейшая история стран Европы и Америки: Практическое пособие: В 3 ч. / М. Пономарев, С. Смирнова. – М., 2000. – Ч. 2.

Кірчев В. Г.

здобувач кафедри історії України

Навчально-науковий інститут історії, політології та права

Миколаївського національного університету

імені В. О. Сухомлинського

м. Миколаїв, Україна

З ІСТОРІЇ КІНОСТУДІЙ СИСТЕМИ ПРОФТЕХОСВІТИ НА МИКОЛАЇВЩИНІ

В новітній історії України відбувається формування нової генерації українців в умовах випробування незалежності під впливом значної кількості як зовнішніх, так і внутрішніх економічних, політичних, культурних та соціальних чинників. Важливим елементом комплексної роботи у справі виховання підлітків залишається гуртова робота. Саме тому автор своїм дослідженням намагається звернути увагу читачів до незаслужено забутої сьогодні такої цікавої і

важливої форми дитячої та юнацької творчості, як кіноаматорство, і зацікавити у подальшому дослідженні цієї теми науковців та дослідників. Комплексне вивчення історії розвитку даної форми роботи з молоддю в 1960-х – на початку 1990-х років сьогодні ускладнене з певних об’єктивних та суб’єктивних причин, серед яких найбільші – це обмежена кількість документальних історичних джерел, належним чином оформлених та проведених інтерв’ю з безпосередніми учасниками гуртків та їх керівниками. Автор, таким чином, вважає, що значна роль кіноаматорських студій у вихованні молоді, здобутки в цій справі та тривалий історичний період діяльності дитячих і юнацьких гуртків кіномистецтва повинні стати об’єктом наукових історичних досліджень уже сьогодні і створити умови для відновлення своєї масштабної діяльності в сучасних історичних умовах України та Миколаївщини зокрема.

При підготовці свого дослідження автором було використано значний масив архівних документів, наприклад, накази обласного управління професійно-технічної освіти 1960-1970-х років, кіноматеріали – фільми, створені учасниками кіностудій при середніх професійно-технічних училищах, безпосереднє спілкування з вихованцями юнацьких кіностудій, здійснено аналіз друкованих періодичних видань. Окремими аспектами обраної теми займалися такі дослідники: Б. Аров («Лауреаты фестиваля», 1967р.) [1; 4], А. Демешин («Творчество юных», 1967р.) [2; 4], О. Умеренков («Хто допоможе кінолюбителю?», 1970р.) [3; 4], В. Колодій («Кінострічки «Корабел», 1973 р., «Лауреаты международного фестиваля», 1979р.) [4; 4] та інші, які в своїх роботах висвітлювали діяльність окремих гуртків та творчий доробок цих студій. Узагальнюючих та системних досліджень створено не було.

Кіностудії системи профтехосвіти посідають важливе місце в історії поширення кіноаматорства. В 1963 році в місті Миколаїв при Будинку культури профтехосвіти була створена аматорська кіностудія «Корабел». Вона об’єднувала учнів середніх професійно-технічних училищ, які цікавилися кінематографією. Студія мала

16-мм кінознімальну апаратуру, знімала фільми на чорно-білу кіноплівку з магнітною звуковою доріжкою (фонограмою). У ній займалося більше 30 учнів профтехучилищ.

Багато років кіностудією керував великий ентузіаст своєї справи Ігор Григорович Міхеєв. Під його керівництвом учні створювали фільми різної тематики, об'єднані метою морального, патріотичного та естетичного виховання, пропаганди робітничих професій та системи профтехосвіти.

В 1970 році на обласному фестивалі аматорських фільмів студійці показали картини «Его крылья», «Здравствуй, стройка!», «Этюды», які отримали високі оцінки і вибороли перше місце.

За 30 років існування кіностудії було знято понад 50 аматорських короткометражних фільмів і кіножурналів. Багато фільмів студії виборювали призові місця на міських, обласних та республіканських оглядах-конкурсах кінолюбителів. Серед низки фільмів-лауреатів слід окремо згадати такі як: «Тут каждая улица – память живая», «Зажги свою звезду», «Поле молодых», «За того парня», «Продолжение подвига», «Войди в наш дом» та інші стрічки. У 1970 році за сценарієм відомого поета і письменника Еміля Январьова на кіностудії «Корабел» був знятий фільм «Его крылья». Фільм розповідає про життєвий шлях вихованця професійно-технічного училища № 5 Василя Гречишникова, який в роки війни здійснив геройський вчинок – на літаку врізався в колону німецьких танків [5; 4].

Однією з найкращих робіт кіностудії був визнаний фільм «Тут каждая улица – память живая», знятий у 1972 році. Автори фільму показали трудовий ритм міста Миколаєва, зуміли «перекинути місток» від теперішнього часу до полум'яних літ війни, коли кожна п'ядь землі була полита кров'ю їхніх дідів і батьків. На республіканському конкурсі фільм був удостоєний золотої медалі. Дуже вдалим в цій стрічці стало втілення поєднання патріотичного виховання і зв'язку поколінь [4; 4]. Кінострічки, які було створено на кіностудії, належали до різних жанрів. Фільм «Кораблики» – лірична картина про перше кохання, про розчарування молодого хлопця, який прий-

шов з армії і пережив зраду коханої. Глибоке співчуття глядача викликає остання сцена фільму – в останнє плавання відпускає герой паперові кораблики, зроблені з листів коханої дівчини.

В кінці 1970-х років був знятий фільм «Огненный автограф» – профорієнтаційна стрічка про роботу зварювальників заводу імені 61 Комунара, про нелегку, але цікаву професію зварювальників-суднобудівників (сценарій Якова Тубліна, режисер-оператор Ігор Смердов).

У 1973 році кіностудії «Корабел» за значні творчі успіхи було присвоєно звання «Народний самодіяльний колектив», що дало можливість покращити матеріально-технічну базу та залучити більш широке коло талановитих юнаків та дівчат. У своїй роботі студія надавала методичну і практичну допомогу широкому колу інших кінофотогуртків професійно-технічних училищ міста Миколаєва.

Окремі професійно-технічні училища мали свої кіногуртки, які створювали цікаві фільми на високому професійному рівні. Наприклад, СПТУ № 14 (керівник Л.Д. Дімонт), кіностудія СПТУ № 24 (керівник І.М. Смердов). На базі цих студій в 1979 році був знятий фільм «Войди в наш дом» (текст поетеси Катерини Голубкової). Фільм був відправлений на міжнародний фестиваль «Людина і море» в болгарське місто Варну, на якому було представлено понад 80 фільмів з Японії, Болгарії, Угорщини, Югославії та США. В результаті конкурсного відбору ця робота була відзначена другою премією [3; 4].

У 1986 році кіностудією «Корабел» створені фільми: «Главная должность» – фільм про молоду зміну робітників – учнів профтехосвіти, «Войди в наш дом» – профорієнтаційна кінострічка про робітничі професії.

Звичайно, були не тільки досягнення. У своїй роботі аматорські студії зіткалися з низкою проблем, серед яких слід зазначити такі: по-перше, недосконалість кінознімальної техніки. Так, народна кіностудія «Корабел» була оснащена аматорською кінознімальною апаратурою, яка технічно обмежувала можливості гуртківців, зокрема,

кінокамери «Красногорськ» не мали змінної оптики і не дозволяли записувати синхронний звук; магнітофони типу «Маяк» і «Комета» не дозволяли здійснювати високоякісний запису звуку; освітлювальні прилади («Світло – 500», «Світло – 1000») були в недостатній кількості; кінопроектор «Україна-5» дозволяв демонструвати кінофільми в залах місткістю не більше 200 глядачів; монтажні столики типу «Купава-16» – аматорського типу [6; 4].

По-друге, серйозною проблемою, яка постала перед юнацькими аматорськими кіностудіями, була проблема обробки кіноплівки. Частково вона була вирішена завдяки створенню на початку 1970-х років обласного клубу-лабораторії кіноаматорів [6; 4].

Крім того, необхідно було підвищувати кваліфікацію керівників аматорських кіностудій. Ця робота проводилась на базі обласного клубу-лабораторії кіноаматорів, який діяв в 1970-і – на початку 1990-х років при Миколаївській обласній раді професійних спілок. Клубом організовувались семінари-практикуми, творчі зустрічі, перегляди та обговорення кінофільмів.

На початку 1990-х років через відсутність випуску 16-мм кіноплівки на комбінаті «Свема» народна кіностудія «Корабел», як і більшість дитячих кіностудій на Миколаївщині, припинили своє існування.

Таким чином можна зазначити, що за своєю спрямованістю і характером юнацький кіноаматорський рух 60-х – 80-х років ХХ століття як форма виховної роботи був спрямований на естетичне, патріотичне та моральне виховання молодого покоління. Гуртки дитячих кіноаматорів стали елементом не лише виховання, а також профорієнтаційної роботи, формування світогляду та життєвої позиції молодого покоління.

Розквіт юнацького кіноаматорства припав на роки «відлиги», але заполітизованість суспільства в Радянському Союзі, особливо в 70-ті та на початку 80-х років, не давала можливостей для його вільного розвитку.

Проблема історичного дослідження юнацького кіноаматорства залишається актуальною для продовження вивчення. Дослідження здобутків та проблем кіноаматорського руху може стати значним поштовхом для відродження руху кіноаматорства в сучасних умовах з використанням новітніх комп'ютерних технологій та можливості поширити свої напрацювання серед зацікавлених осіб, внести свій вклад в патріотичне виховання молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аров Б. Лауреати фестивалю / Б. Аров // Південна правда. – 1967. – 15 черв.
2. Демешин А. Творчість юних / А. Демешин // Південна правда. – 1964. – 11 квіт.
3. З.Умеренков О. Хто допоможе кінолюбителю? / О. Умеренков // Південна правда. – 1970. – 24 лип.
4. Колодій В. Кінострічки «Корабела» / В. Колодій // Ленінське плем'я. – 1973. – 19 трав.
5. Міхєєв І. Кінострічки любителів / І. Міхєєв // Південна правда. – 1973. – 30 березня.
6. Бугаєнко Б. Мужній, малий екране... / Б. Борис // Комсомольська іскра. – 1963. – 3 лютого.

Набока С. В.

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії світового українства

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ В КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Розглядаючи особливості інтеграційних глобальних процесів для східноєвропейських пострадянських країн, можна відзначити притаманні цим країнам певні відмінності та специфіку їх перебігу.

Наприклад для Білорусі, процеси інтеграції та глобалізації відбуваються досить повільно, з огляду на ряд суттєвих чинників. Відсутність потенційно привабливих місцевих ресурсів та товарів для міжнародного експорту й відносна периферійність політико-географічного становища країни, визначають відсутність серйозних стимулів (як економічних так і політичних) з боку світових громадських організацій, великих країн, міжнародних політичних блоків чи ТНК у активізації втягнення Білорусі у процеси інтеграції та глобалізації. В той же час, вплив цих же факторів продукує й досить невеликі можливості власне самої Білорусі (та її еліти) для активного залучення до глобальних інтеграційних процесів. До цього додається критична залежність цієї країни в економічному та політичному відношенні від РФ, наявність небагатої чиновно-бюрократичної владної еліти, авторитарність режиму О. Лукашенка, сильна русифікації та радянізації консервативного білоруського населення – це також визначає певні обмеження в активному залученні Білорусі до глобалізаційних інтеграційних світових процесів.

Схожі чинники «гальмування» інтеграційних та глобалізаційних процесів притаманні і для Молдови. Відсутність цікавих для світового ринку ресурсів та низька купівельна спроможність населення детермінують економічну непривабливість цієї країни для активізації залучення її до процесів глобалізації та інтеграції. Попри більшу політичну активність населення та демократичність суспільного устрою, характерними для Молдови залишаються: політична, національна та регіональна проблема Придністров'я, державна та суспільна нестабільність, сильний вплив Росії – ці чинники також не сприяють до активного залучення цієї країни в інтеграційні та глобалізаційні процеси сучасності [1, с. 124].

Російська Федерація, за всіма показниками і згідно тенденцій притаманних для пострадянських «сировинних» країн з компрадорськими елітами, активно й «стандартно» інтегрувалася до глобалізованого світу наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Однак з часом, відбулося зростання впливу та багатства російської еліти, стабілізація адміністративного та економічного становища в РФ (з огляду підвищення світових цін на нафту-газ й зміцнення російської державності В. Путіним) [2, с. 274]. Відтак зросли амбіції й бажання російської економічної та владної еліти ввійти на рівних до лав світових політичних і фінансових гравців, а також намагання її відігравати провідну роль у світовій та регіональній політиці – це привело РФ до конфлікту зі світовою спільнотою й тимчасово пригальмовує участь Росії в інтеграційних та глобалізаційних процесах сучасного світу.

В цьому відношенні становище України має неоднозначні перспективи. З одного боку Україна виступає фактично класичним взірцем «компрадорської інтеграції» пострадянської країни в глобалізований світ. З іншого боку, на відміну від РФ чи Білорусі, політична влада в Україні належить олігархії, котра однак не є єдиною і стабільною, в ній (з огляду на джерела збагачення) немає явних «тяжів», які б могли нав'язати свою волю іншим [3]. Політична еліта в Україні також не є уніфікованим відформатованим чиновництвом, як у сусідніх Білорусі чи РФ. Всі ці моменти продукують як відсутність політичної

стабільності в Україні, так і неможливість встановлення тут авторитаризму та диктатури, визначають наявність свобод, можливостей політичної боротьби, демократію, громадську активність... З огляду на ці чинники, специфіку джерел збагачення, та розташування ринків збуту українська еліта набагато більше залежить від Заходу та власного суспільства, потребуючи їх підтримки (що робить українське суспільство досить розвинутим, впливовим та активним). В той же час економічна та політична залежність України та її еліти від РФ також залишаються досить високими. Геополітичне становище України та її близькість до Європи також відіграють важливу роль.

Вплив цих факторів визначає Україну ареною жорсткої боротьби як всередині країни, так і в міжнародному аспекті. Проте в перспективі таке становище лише погіршує можливі наслідки для країни в контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів. Оскільки до звичних негативних наслідків та негараздів додаються інші. Українська компрадорська еліта не може забезпечити стабільність та єдність країни, не бажає проводити серйозних реформ, котрі можуть якось уразити її інтереси. Тому що в контексті даної ситуації, вона має можливість спекулювати вразливим та воєнним становищем держави, списувати на війну всі провали та негаразди, вимагаючи підтримки у Заході чи українського суспільства з огляду на небезпечну ситуацію країни [4. с. 2].

Українське громадянське суспільство (та й Захід) не мають можливості надто сильно «тиснути» на українську еліту, оскільки це відкриває загрозу реальної дестабілізації держави в умовах війни. Українська владна еліта має можливість маневрувати (підтримувати таємні відносини з РФ), в неї також залишаються чудові можливості продовжувати свою політику вивозу національних багатств на Захід та власного там облаштування. До того ж світова міжнародна спільнота також не бажає нести надто великі «жертви» захищаючи Україну.

Відтак всі негативні процеси в Україні в такій ситуації лише прискорюються. Інтеграційні перспективи членства в ЄС і НАТО, з огляду на позицію Заходу та війну в Україні стають дедалі примар-

ними. Українське населення не бачачи перспектив та можливостей змінити ситуацію, посилює еміграцію [5, с. 16]. Натомість українська еліта, активно продовжуючи практику «вивозу» національних багатств, намагається заручитись підтримкою Заходу та населення задля збереження політичної влади. Однак не бажаючи якось утискати свої інтереси кардинальними реформами, вона активно проводить зовнішньо-формальні піар-реформи та гучні акції, популяризуючи та лобіюючи «європейські глобальні цінності».

Таким чином, характерними рисами і домінуючими тенденціями розвитку в сучасних інтеграційних глобалізованих процесах для цих країн стають: масштабне вивезення зі своєї Батьківщини національних багатств та ресурсів; «вимивання мізків», від'їзд культурної, спортивної та професійної еліти за кордон; масова еміграція молоді; деградація власної науки, промисловості, економіки, освіти та культури; утвердження цих країн в ролі ринків збуту для світової продукції та «сировинних додатків», а також «звалищ відходів» й осередків нестабільності; масштабне збідніння та «соціальне провалля» для місцевого населення; перетворення цих країн в несамотійних політичних та економічних об'єктів повністю залежних від «світових гравців»; поступове, однак неухильне утвердження в цих країнах не найкращих зразків «сучасних цінностей цивілізованого глобалізованого світу».

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданович В. Конфликты и войны после распада СССР. – Житомир, 2006. – 311 с.
2. Орлова Т. В. Історія нових незалежних держав: Postsoveticum: навч. посіб. – К.: Знання. 2010. – 487 с.
3. Шмудевич А. Украинский олигархат // Фокус, 21 сентября 2015 г. <https://focus.ua/country/337220/>
4. Золотарев А. Эта власть существует пока идет война // Риановости Украина – К., 9 апреля 2015. – С. 2–3.
5. Резникова О. Постсоветская трудовая миграция // Мировая экономика и междунар. отношения. – 2009. – № 3. – С. 15–17.

Рябчикова Н. І.

здобувач кафедри історії України

Навчально-науковий інститут історії, політології та права

Миколаївського національного університету

імені В. О. Сухомлинського

м. Миколаїв, Україна

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ШКІЛЬНОГО
І ПОЗАШКІЛЬНОГО КРАЄЗНАВСТВА
ОДЕСЬКОЇ ТА МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
В 1946-1990 РОКАХ**

Знання історії рідного краю формує почуття любові і поваги до свого коріння, свого народу, патріотизму та самовідданості. В другій половині ХХ століття краєзнавство стало важливою складовою навчання і виховання молоді. Процес цей відбувався поступово і проходив через декілька етапів.

Метою даного дослідження є аналіз змісту, форм, методів шкільного і позашкільного історичного краєзнавства в Одеській та Миколаївській областях в 1946-1990 роках. Історія розвитку шкільного краєзнавства в Україні прослідковується в монографії Бугрія В. С. «Шкільне краєзнавство в Україні» [1], автором також досліджено інші джерела: матеріали публіцистичних видань, архівні матеріали.

У другій половині 40-х – в 50-х роках ХХ століття у СРСР значно підвищився інтерес широких мас до історії, що сприяло посиленню ролі історичного краєзнавства у вихованні молодого покоління в країні та на півдні України, зокрема. В цей період було відновлено діяльність позашкільних закладів, які ставили своєю метою розвиток інтересу школярів до історії рідного краю, наприклад, на Одеській обласній дитячій екскурсійно-туристської станції, роботу якої було відновлено у 1946 році, працювали гуртки пішохідного туризму, історичні, краєзнавчі; проводились туристські змагання, краєзнавчі конференції, організовувались походи по рідному краю.

Питанням популяризації краєзнавчих знань серед учнівської молоді опікувалась громадськість. В Миколаївській області на міських зборах інтелігенції в 1947 році було обговорено питання створення, розвитку та методичної підтримки шкільних історичних учнівських секцій та гуртків, яких на той час у школах Миколаївщини було біля двохсот, а вже у січні 1950 року розпочалась робота з організації обласної спілки юних краєзнавців. Спілка ставила своєю метою підвищення рівня знань учнів з історії та географії рідного краю, залучення учнів до діяльності з виявлення, вивчення та охорони історичних та революційних пам'яток, природних багатств міста, районів, області в цілому [2].

На початку 1950-х років у позашкільному та шкільному краєзнавстві відбувається перехід від методу спостережень до дослідницького методу, тому започатковано проведення естафети юних краєзнавців, яка стала традиційною та масовою. Так, в естафеті 1954 року на Миколаївщині брали участь 1600 учнів з 64 шкіл області, у третій краєзнавчій естафеті взяли участь усі школи і біля 25 тис. учнів. У СРСР в 1950-1960-х роках започатковано проведення «Всесоюзних експедицій», що мало позитивний вплив на активізацію шкільного краєзнавства: у Миколаївській області, наприклад, протягом другої Всесоюзної експедиції було створено 310 краєзнавчих гуртків. З середини 1950-х років краєзнавча робота шкіл проводилась під гаслом «По етапах великого шляху»: учні шкіл під керівництвом вчителів писали історії своїх міст, сіл, вулиць, шкіл, і серед найзмістовніших було відзначено роботу шкіл Одеської області [3].

Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям та подальший розвиток системи народної освіти в СРСР», який було прийнято у 1958 році [4], проголошував ідею встановлення зв'язку знань і умінь з практикою життя найближчого оточення, яка стала методологічною основою усієї загальної освіти і, втілена у практику історичного краєзнавства, вилилась в різноманітні форми: гуртки юних істориків збирали експонати, присвячені минулому рідного краю, що стає основою місцевих громадських музеїв (наприклад, діяльність гуртка

Снігурівської середньої школи № 1 та його керівника П.К.Ревуцького); учні середніх шкіл № 25 та № 5 м. Миколаєва вивчали життя і подвиги колишніх учнів шкіл – героїв другої світової війни тощо.

У багатьох школах Миколаївської та Одеської областей створювались шкільні музеї. Одним з перших шкільний краєзнавчий музей було створено членами туристсько-краєзнавчого гуртка Ясенівської середньої школи Любашівського району, що на Одещині, та його керівником Рахубенком С.К.

У практику краєзнавчої роботи з учнями в Одеській та Миколаївській областях, як і в усій країні, впроваджувалася така форма, як зльоти, учасниками яких були як збірні команди областей, так і команди окремих шкіл: так, на П'ятому республіканському зльоті юних туристів-краєзнавців у серпні 1959 року Миколаївську область представляла команда Тернівської середньої школи Жовтневого району [5].

У 1960-х роках школярі півдня України брали участь у Республіканській туристсько-краєзнавчій експедиції піонерів і школярів. Такі масові заходи давали можливість юним краєзнавцям ділитись досвідом роботи.

Після виходу у 1966 році постанови Ради Міністрів СРСР «Про заходи з подальшого покращення роботи середньої загальноосвітньої школи» в українських школах запроваджувалися факультативи, педагогам на місцях було дозволено розробляти програми з історії рідного краю, а з 1967 року до шкільних програм з історії в 7-10-х класах були введені уроки «Наш край» [6]. Це давало можливість сформувати в учнів цілісне уявлення про історичний розвиток свого регіону, підвищити їх інтерес до цього питання. На рівні областей заохочувались масові форми позакласної роботи з краєзнавства. Наприклад, у Миколаївській області у січні 1971 року за підсумками експедиції «В країну знань» як одну з кращих відзначено роботу середньої школи № 12 міста Первомайська Миколаївської області, а також роботу школи-інтернату № 3 міста Миколаєва, учні якого під

час літніх канікул брали участь у розкопках давньогрецького міста Ольвія у складі експедиції АН УРСР, відзначено також роботу слідопитів колективу середньої школи № 22 міста Миколаєва, пошукового загону с. Кримка [7].

До розв'язання завдання виховання молоді засобами краєзнавчої роботи активно долучаються позашкільні заходи. Так, у 60-70-х роках Одеська дитяча екскурсійно-туристська станція стає координатором в межах області Республіканської туристсько-краєзнавчих експедицій «В країну Знань». На Республіканських та Всесоюзних зльотах експедиційних загонів у 1978 році були представлені кращі експедиційні загони шкіл Одеської області: туристсько-краєзнавчий клуб «Корчагінець» Балтської середньої школи № 1 (керівник Ткач Петро Астафійович), еколого-туристичний клуб «Рідна природа» середньої школи № 4 м. Котовськ (Керівник Доскач Володимир Володимирович), експедиційний загін «У боях відстояли Батьківщину свою» Ізмаїльського Палацу піонерів і школярів (керівник Пойда Інна Костянтинівна) [8].

Досвід Одеської обласної станції юних туристів з організації краєзнавчої роботи зі школярами було відзначено як один із кращих, тому в 1981 році на її базі було проведено Всесоюзний семінар заступників міністрів освіти, директорів Республіканських, обласних станцій юних туристів з питань організації туристсько-краєзнавчої роботи зі школярами.

У 1970-1980-і роки масовими формами краєзнавчої діяльності школярів були клуби та пошукові загони, якими керували вчителі-ентузіасты. Так, з середини 1970-х років у середній школі № 39 м. Миколаєва діяв пошуковий загін «Пам'ять», який очолював учитель Горелік Яків Михайлович: юні слідопити розшукували земляків, які не повернулись з фронтів Другої світової війни, друкували відомості про них на шпальтах місцевих газет, в 1990-х роках такі списки друкувала газета «Деловой Южанинъ» [9]. Загін продовжував діяти після смерті керівника загону в 1999 році: майже до 2010 року цю роботу очолювала його дружина – Любов Федорівна Горелік.

Пошукові загони діяли при шкільних музеях бойової слави: так, в середній школі № 17 міста Миколаєва керівником музею більше 30 років була Твердая Олександра Михайлівна, яка разом з учнями збирала велику колекцію речей і світлин періода Другої світової війни, у співпраці з відомими краєзнавцями активом музею досліджувались долі бійців, які звільняли Миколаїв та область у 1944 році, активом музею середньої школи № 50 м. Миколаєва досліджувався життєвий шлях і подвиг підпільниці Г. Л. Дівіної. Результати діяльності пошукових загонів були різноманітні: екскурсії для учнів початкових класів, альбоми і навіть кінофільми. Так, учнем 10 класу середньої школи № 4 м. Миколаєва Кірчевим Вадимом у 1988 році після клопінки пошукової роботи загону слідопитів школи та його особистої до 45-річчя Перемоги було знято документальний фільм про Бориса Молчанова – радиста підпільної групи Віктора Лягіна, яка діяла в роки Другої світової війни «Его имя носит наша дружина». Фільм взяв участь у конкурсі кіноаматорів, який проводив Миколаївський обласний кіноклуб.

На особливу увагу заслуговує діяльність групи «Пошук» (м. Миколаїв), яку очолювала Є. С. Авербух у 1970-1990-х роках: учасники дослідницької групи вивчали історію життя декабристів, пов'язаних з Миколаївщиною, інші події життя міста в XIX столітті, що свідчить про різноплановість історичних інтересів юних краєзнавців [10].

Таким чином, краєзнавча робота шкіл та позашкільних закладів у 1946-1990 роках краєзнавство стало потужним засобом позашкільного та позакласного виховання учнів, а з середини 1960-х років краєзнавчий компонент входить до навчальної програми з історії. Поступово змінюються методи вивчення історії рідного краю: від словесного та ілюстративного в 1940-х до практикоорієнтованих у 1950-60-х, дослідницького, а згодом – проблемного у 1970-1980-х. Протягом 1946-1990 років шкільне краєзнавство мало ідеологічне спрямування, підпорядковувалось завданням політехнічної освіти та характеризувалось різноманітністю методів та прийомів, заохоченням самодіяльної творчості учнів та застосуванням колективних

форм організації діяльності учнів з обов'язковим виходом на широкі кола громадськості, що є позитивним прикладом для сучасних педагогів та популяризаторів історії рідного краю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугрій В.С. Шкільне краєзнавство в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): монографія / В.С. Бугрій. – Суми: Мак-Ден, 2011. – 340 с.
2. Общество юных краеведов // Бугская заря. – 1950. – 28 янв.
3. ЦДАВО України, Ф. 166, оп. 15, спр. 7144, арк. 1.
4. Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям та подальший розвиток системи народної освіти в СРСР». – 1958 р.
5. Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи подальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи». – 1966 р.
6. Державний архів Миколаївської області, Ф.Р. 5642, оп.1, спр. 100, арк. 7
7. ЦДАВО України, Ф. 166, оп. 15, спр. 7144, арк. 61
8. Горелик Я. Обязаны помнить / Я. Горелик // Деловой Южанинъ.- 1992. – 16 мая. – С. 4
9. Державний архів Миколаївської області, Ф.Р. 5642, оп.1, спр. 644, арк. 13

Тонконог О. І.

науковий співробітник

Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»

м. Переяслав-Хмельницький, Київська область, Україна

ЯНДОЛИ ХІХ – СЕРЕДИНИ ХХ СТ. ІЗ КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО ЗАПОВІДНИКА «ПЕРЕЯСЛАВ»

Яндоли – один із видів посуду, що широко використовувався в народному побуті населення України.

В етнографічній літературі публікувалися дослідження, присвячені яндолам. У 1930 р. в збірнику Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури ім. академіка Д.І. Багалія вийшла друком робота Я. Риженка «Форми гончарних виробів Полтавщини» [16]. Енциклопедичні дані про керамічні яндоли містяться в «Ілюстрованому словнику народної гончарської термінології Лівобережної України (Гетьманщина)» [17]. Фрагментарно музейне зібрання яндол висвітлено у статті І. Дунайної, Т. Музики «Посуд для короваю та хлібних виробі у колекції НІЕЗ «Переяслав» [1, с. 77, с. 78].

Разом із тим у друкованих виданнях відсутні роботи про колекцію яндол, тоді, як їх зібрання може стати темою окремого наукового дослідження.

Яндоли – це унікальний посуд ХІХ – середини ХХ ст., що потрапив до музею з матеріалами етнографічних експедицій [13]. Авторкою опрацьовано дві керамічних яндоли та одинадцять дерев'яних із музейної колекції.

У фондовій документації частина яндол облікована під назвами «миски», «миски-яндоли» та «ваганки» [5], [4], [3], [9], [6].

Керамічні яндоли виробляли із глини на гончарному крузі [13]. Окремі із них майстри покривали поливою [13], [14]. У яндоли під інвентарним номером К-22 покриті поливою темно-зеленого кольору тільки вінця. Під ними зображено геометричний орнамент [13].

Дерев'яні яндоли виготовляли столяри технікою видовбування та різьблення із одного шматка дерева, зазвичай вербового. Вироби з однією, або двома фігурними ручками [10]. Форма ручок: овально-видовжена, заокруглена (нагадує ручку від коряка), заокруглена тільки знизу і пласка зверху [10], [2], [6], [11]. У ручках є отвори для зручності тримання та перенесення [5].

У зібранні є яндоли з визначеними під час науково-пошукової роботи авторами: Волошина П.С.[9], Дорошенка Г. [2], Дривеля І.Я. [11].

Виріб майстра с. Ковраї Дривеля І.Я. – це оригінальна посудина, датована 50-ми роками ХХ ст. Яндола із двома ручками, чотирма ледь вигнутими ніжками. Посудина зовні орнаментована солярними знаками (восьмипелюстковими квітами-розетами червоного, зеленого та синього кольорів, що є символами небесного світила) [11], [18, с. 94].

Яндоли використовувалися в повсякденному побуті для зерна і борошна. У них готували та зберігали хлібні вироби [7], [12]. Їх могли брати із собою в поле для споживання їжі [2]. Крім того, цей вид посуду використовувався під час сімейно-побутової та календарної обрядовості. У музеї зберігається яндола, у якій освячували великодню випічку [6].

Виробництво яндол було поширеним до середини ХХ ст. Згодом цей посуд вибуває з ужитку [5].

Експонати, представлені в Переяслав-Хмельницькому музеї народної архітектури та побуту в хатах селянина-середняка, заможного селянина-промисловця, столяра, бондаря, чинбаря, пасічника, зберігаються у фондах заповідника [13], [3], [2], [8], [5], [11].

Яндоли із колекції НІЕЗ «Переяслав» є предметами декоративно-ужиткового мистецтва, зразками матеріальної культури українців ХІХ – середини ХХ ст., що мали не тільки утилітарне, але й обрядове значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дунайна І, Музика Т. Посуд для короваю та хлібних виробів у колекції НІЕЗ «Переяслав» // «Святий. Вічний. Суций...: Збірник науково-популярних статей про хліб». – Видавництво «СПД Карпук С.В.» Переяслав-Хмельницький, 2009. – Вип. 1. – 172 с.
2. Матеріали фондової колекції НІЕЗ «Переяслав» Е-162.
3. Матеріали фондової колекції НІЕЗ «Переяслав» Е-213.
4. Матеріали фондової колекції НІЕЗ «Переяслав» Е-387.
5. Матеріали фондової колекції НІЕЗ «Переяслав» Е-403.
6. Матеріали фондової колекції НІЕЗ «Переяслав» Е-694.
7. Матеріали фондової колекції НІЕЗ «Переяслав» Е-1035.
8. Матеріали фондової колекції НІЕЗ «Переяслав» Е-1181.
9. Матеріали фондової колекції НІЕЗ «Переяслав» Е-1337.
10. Матеріали фондової колекції НІЕЗ «Переяслав» Е-1384.
11. Матеріали фондової колекції НІЕЗ «Переяслав» Е-2909.
12. Матеріали фондової колекції НІЕЗ «Переяслав» Е-3297.
13. Матеріали фондової колекції НІЕЗ «Переяслав» К-22.
14. Матеріали фондової колекції НІЕЗ «Переяслав» К-47.
15. Пошивайло О. Ілюстрований словник народної гончарської термінології Лівобережної України (Гетьманщина) – Опішне «Українське народознавство», 1993. – 280 с.
16. Риженко Я. Форми гончарних виробів Полтавщини / Я. Риженко // Науковий збірник Харківської науково-дослідної катедри історії української культури ім. академіка Д.І. Багалія. – [Х.]: Держ. вид-во України, 1930. – Т. 9 Праці етнографічно-етнологічної секції. – Вип. 2. – С. 22–42. С. 26.
17. Пошивайло О. Ілюстрований словник народної гончарської термінології Лівобережної України (Гетьманщина) – Опішне «Українське народознавство», 1993. – 280 с.
18. Селівачов М.Р. Лексикон української орнаментики. – К.: «Редакція вісника «АНТ», 2005 р. – 400 с.

Ющенко П. А.
кандидат філософських наук,
докторант кафедри історії та археології слов'ян
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВО-ПРОСВІТНИЦЬКИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ КИЄВОРУСЬКОГО МИНУЛОГО У 1990–2000-І РОКИ

В суспільстві зберігався постійний запит на опанування історичного минулого у його візуальних формах. Засвоєння історичних фактів про києворуський період завжди виступало потужним виховним засобом, формувало культуру школяра чи студента. Засвоєння першопочатків власної історії найрельєфніше сприяло формуванню світогляду людини, полегшувало її орієнтири в оточуючому світі. Вивчення давньої історії сприяло з'ясуванню еволюційності суспільного розвитку. Знання історії дозволяло зрозуміти свій обов'язок перед минулими і майбутніми поколіннями. Водночас у вітчизняній системі освіти лише зароджувались форми удосконалення історичного мислення. Серед основних критеріїв його раціоналізації виступали: історичний процес, історичний час, історичний простір, історична пам'ять, історична свідомість, історичний досвід, історичне мислення [1, с. 129]. В українському суспільстві склався особливий історичний тип мислення, який поєднував дві рівноцінні і часові думки: міфологічної і науково-логічної.

Заслуги києворуських князів у справі об'єднання Русі та в боротьбі з половцями, які загрожували державі, приваблювали не лише істориків, а й письменників, діячів культури. Утім, у цьому середовищі інтерес до даних постатей не був настільки великим. Образи Володимира, Ярослава Мудрого залишались на маргінесах літературної творчості. Лише дехто з них ставав героєм історичних романів.

Опублікований в 1992 р. роман В. Кулаковського «Володимир Мономах. Історичний роман» став прикладом новітньої вітчизняної романістики про Києворуську добу. Композиційно твір побудовано на спогадах Мономаха про своє життя, коли на схилі років він пише «Повчання дітям». Образ князя відтворений як мужній воїн, справедливий, сильний й мудрий правитель, який у все вникає, усе робить сам. На відміну від інших володарів, «він не про себе думає, а про Русь, а Русь – це й боярин, і смерд і холоп». Примітно, що велику увагу В. Кулаковський приділив князюванню Володимира Мономаха в Києві. Цей період його життя показано автором як найбільш значущий: «І Русь зумів знову на ноги поставити, усьому зарубіжжю нагадати, що вона й сьогодні могутня й сильна, усіх князів змусив слухатися, половців геть від рубежів відігнав, отже – дав рідному людові змогу спокійно господарювати» [3].

Молодим рокам князя один зі своїх історичних романів присвятив О. Чувардинський, у чиєму трактуванні Володимир – філософ і богослов, «юний лицар» і захисник інтересів «трудового люду» [5]. Уже в перших своїх походах він виявив себе талановитим і хоробрим полководцем, видатним дипломатом, який набув авторитету та заслужив повагу в багатьох європейських країнах. «Його, – писав О. Чувардинський, – любили за простий і скромний одяг, щедрість до убогих, суворість до пройдисвітів та ледарів». Серед сучасників «йому не було рівних щодо миролюбності, смиренності, зібраності, палкого бажання благочестивих намірів до Господа, до людей». Мономах «ні з ким не бажав мати суперечок, а тим більше міжусобних війн. І своїх сусідів зробив своїми друзями не мечем, а дарованою Богом мудрістю та розумом». На останніх сторінках роману Володимир постає захисником західних рубежів Русі від «зазіхань» Польщі та Чехії. У такому зображенні юного князя можна розгледіти уявлення автора про ідеал сучасного йому українського лідера й поряд із творами інших українських літераторів, які присвятили Володимирові Мономаху свої праці, чергову спробу «привласнення» об-

разу славетного давньоруського князя, його українізацію – перетворення на фігуру колективної само ідентифікації [2].

В Україні зберігалася значна кількість стародруків, які виступали одним з видів джерел національної пам'яті, документальними пам'ятками Києворуського періоду. Вони акумулювали в собі наукові, духовні, естетичні досягнення, віддзеркалювали ідеологічні, політичні шляхи розвитку киеворуського суспільства. Як джерела історичної пам'яті, вони, з огляду на свою специфічність, несли в собі унікальну інформацію про людей і події минувшини.

Не буде перебільшенням сказати, що видання «Україна: антологія пам'яток державотворення у Х-XX ст. у десяти томах» (2004 р.) відіграло роль одного з творців моделі національної пам'яті. В передмові до видання «У пошуках історичної пам'яті», відомий поет, громадський і державний діяч Д. Павличко так обґрунтував мотиви виходу даної праці: «Перебуваючи на посаді посла України у Братиславі, а потім у Варшаві, спілкуючись із багатьма амбасадорами інших країн, я часто натикався на питання з їхнього боку: «Коли саме Україна буда державою? Де можна про це прочитати? Чи історія України опрацьована науково у плані дослідження її державного статусу? Чи можна дістати в Києві правдомовні підручники з історії України як держави?». Що я міг запропонувати дипломатам, намагаючись просвітити їх знаннями з історії України? Я називав їм видатних українських істориків Михайла Грушевського, Миколу Костомарова, Дмитра Яворницького, але для них це були невідомі прізвища. Я пригадав книжку Ореста Субтельного «Україна: Історія», написану англійською мовою в Канаді (1988 р.) і видану в Києві в українському перекладі (1991 р.). Оскільки з питаннями про те, як можна дізнатися щось важливе з історії української державності, до мене зверталися і словацькі політики, я передав Василеві Дацею, українському письменникові у Братиславі, книжку Ореста Субтельного з проханням зібрати кошти на її видання словацькою мовою. А коли став послом України у Варшаві, ту ж книжку розпосвюджував серед дипломатів і польських політиків англійською мовою.

Дивно, але деякі постаті з польських політичних кіл орієнтувалися в українській історії дуже слабо. Вони вважали, що поява самостійної України 1991 р., якщо й була обумовлена існуванням Української Народної Республіки 1917-1920 рр., знаним і шанованим у Польщі союзом Симона Петлюри і Юзефа Пілсудського, то подібної обумовленості у глибинах минулого тисячоліття нема. Коли я нагадував їм про козацьку державу під орудою Богдана Хмельницького, вони скептично відповідали, що гетьман завжди був залежним від короля Польщі, а його війна з поляками була не що інше, як внутрішня, громадянська, війна. А західні дипломати виявляли повну необізнаність з історією України; найпримітивніші із них вважали Київ першою столицею царської імперії, а мову українську – діалектом Russian language. Саме тоді зародилася в мене ідея створення Антології пам'яток українського державотворення. А коли 2004 р. вийшло в «Дніпрі» історичне, важливе і цікаве видання «Тисяча років української суспільно-політичної думки» (голова редакційної колегії – Тарас Гунчак), та ідея почала набирати конкретних обрисів. У згаданому виданні суспільно-політичні документи подаються в хронологічному порядку, там зібрано так само багатющий літературно-мистецький матеріал, але нема поділу на культурологічні етапи історії українського державотворення. Антологія пам'яток українського державотворення в десяти томах, яка охоплює тисячу років (X–XX ст.), побудована за принципом, коли політичні документи про існування державності доповнюються різножанровими літературними творами, які засвідчують безперервну боротьбу наших предків і сучасників за національну свободу. Перед нами – унікальна історія України, де наново осмислені не тільки видатні явища та події політичного чи збройного характеру, а й духовного, літературно-мистецького життя нації, які і відображали занепад держави, і піднімали національний дух до нової боротьби за неї. Українська художня писемність глибоко закорінена у перемоги й поразки нашого народу як національного суб'єкта історії. Київсько-княжа, козацька і новочасна державність України в Антології викладена на тлі літератур-

них пам'яток державотворення – це водночас і зібрання найвидатніших літературних творінь, що були й залишаються назавжди світлом нашої національної пам'яті. Автори Антології прагнули показати, що національна культура – це, крім усього іншого, така ж опора державності, як зброя. В історії України був час, коли взагалі не зброя, а культура перемогла завойовника. Польський історик Павел Ясенніца, характеризуючи діяльність віленського князя Ягайла, пише, що той до неписьменної та язичницької Литви приєднав у десятки разів більшу за неї розвинену культурно Русь, отже: «Здобув імперію, але не зумів надати їй литовського обличчя. Культура – і зовсім не вперше в історії – довела, що вона сильніша за зброю». Задум створення політико-літературної історії України підтримали й реалізували відомі літературознавці та історики Іван Дзюба, Володимир Литвинов, Раїса Мовчан, Володимир Сергійчук, Юрій Сливка, Оксана Сліпушко, Валерій Шевчук. Ця редакційна колегія обговорила й затвердила поданий Валерієм Шевчуком загальний змістовий план Антології, закріпила за кожним її учасником авторство того чи іншого тому; при цьому Валерій Шевчук та Оксана Сліпушко взялися підготувати по дві книги. Як голова Української Всесвітньої Координаційної ради я запланував видати цей десятитомник нашої історії та розповсюдити його серед українських зарубіжних громад з метою перекладу мовами країн, в яких живе численна, давня, устаткована наша діаспора і сучасна заробітчанська еміграція. Допомога зарубіжного українства своїй державі могла б знайти найбільш вияв саме в таких багатомовних виданнях. В Антології вперше в нашій історіографії політична боротьба українського народу за свою державність синхронізована з певними культурологічними епохами, проаналізовано зв'язок державотворчих змагань з розвитком мистецького слова як провідного чинника нашої національної культури. Це було продиктовано наміром показати наскрізний, через усе тисячоліття, сюжет літературного розвитку – невичерпного генератора державотворчої енергії української нації. Я подумав, що зарубіжному читачеві, а тим паче західному політикові, необхідно подавати не просто коментар

до історичних документів, які засвідчують існування української держави, а самі документи й літературні твори, тобто факти, що висвітлюють історичне державне буття нашого народу, його вікову, неперервну збройну й духовну боротьбу за свою державність. Творці Антології прагнули показати, як повадився український народ в часи, коли в нього не було чітко сформованої держави. Для мене твердження Ореста Субтельного про те, що «українське минуле – це головним чином історія народу, змушеного боротися за виживання і розвиток поза межами тієї чи іншої цілком сформованої держави», є неточним, бо ще не цілком сформована українська держава за різних часів мала винятковий, неспинний вплив на ідейне життя нашого народу, на розвиток його культури, особливо літератури, на систематичне відтворення як збройної, так і духовної боротьби за свою державність» [4, с. 9-10].

ЛІТЕРАТУРА

1. Вашкевич В.М. Духовність та інтелектуальний потенціал в процесі формування історичної свідомості / В.М. Вашкевич // Національна та історична пам'ять. Зб. наук. праць. – Вип. 2. – К.: ДП НВУ «Пріоритети», 2012. – С. 127–134.
2. Іщенко О.С. Володимир Мономах в українській історичній пам'яті / О.С. Іщенко // Український історичний журнал. – 2015. – № 1. – С. 11–25.
3. Кулаковський В.М. Володимир Мономах. Історичний роман. / В.М. Кулаковський. – К., 1992. – 313 с.
4. Павличко Д. У пошуках історичної пам'яті / Д. Павличко // Україна: антологія пам'яток державотворення Х–ХХ ст. у десяти томах. Т. 1: Києворуська держава: суспільно-політична та художня спадщина доби Середньовіччя (Х–ХІІІ ст.). – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. – 440 с.
5. Чувардинський О.Г. Великий князь київський – Володимир Мономах: [роман] / О.Г. Чувардинський. – Ніжин, 2006. – 228 с.

НАПРЯМ 2. ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Беспалов І. О.

магістр культурології

Харківський національний університет

імені В. Н. Каразіна

м. Харків, Україна

ФІЛОСОФІЯ І КОМУНІКАЦІЯ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

Давньогрецька філософія була першою спробою раціонального збагнення навколишнього світу. Філософія відображала суспільну систему, в якій вона з'явилася. Той розумовий рух, що виник в результаті появи філософії можна охарактеризувати як шлях від міфології і релігії до науки. Філософія в Греції з'явилася як нерозривна частина зачатків наукових знань – математики і природничих наук.

Виникнення філософії

Перш за все варто зауважити, що грецька філософія виникла в 7 – 6 ст. до н.е., в цей період почав формуватися рабовласницький лад. Тут же з'явилася іонічна натурфілософія, повністю відповідаючи потребам рабовласницької держави вона добре прижилася в той час. Нова ідеологія була спрямована проти виникшої під час патріархально родового ладу гомерівської ідеології якою власне і були закладені передумови до рабовласницького ладу. Адже розвиток патріархальної сім'ї гомерівського суспільства і рабська праця в кінцевому рахунку привели до майнової нерівності. [8, с. 4]

Це якщо говорити науковою мовою ґрунтуючись на історичних фактах. Якщо ж розглянути цей процес більш докладно то можна зробити висновок, що філософія в Греції виникла тоді, коли з'явилися люди які почали задавати питання які до них ніхто не задавав: Які головні основи космосу? З чого походить природа? Які

головні причини виникнення світу? і т.д. Причому відповідаючи на ці питання вони не ґрунтувалися на міфології, вони ґуртувалися на фактах. Наприклад, Анаксимандр задавався питанням: Чому земля знаходиться в центрі космосу? І відповідає, що причиною цього є те, що Земля рівно віддалена від усіх периферій кола. Він розглядав космос як коло, а Землю в центрі цього кола, так само віддаленій від точок кола. Таким чином їй нікуди рухатися. Виникнення таких незвичайних питань на тлі звичайних життєвих питань на кшталт за кого видати заміж свою дитину і як виграти війну власне і призводить до виникнення науки. Платон писав, що філософія завжди починається з подиву. Тобто перші філософи прийшли до якогось подиву, яке породжує незвичайні питання. Таким чином створення стародавньої філософії проходить такий шлях: філософ дивується, потім задається питанням і тут власне виникають перші філософські проекти.

Філософія і комунікація

Що ж стосується комунікації то тут було два напрямки логічне і літературне. Першим «логічним» напрямком було напрямком який йшов від Аристотеля. Цей напрямок вважав хорошою промовою переконливу і ефективну. Але ефективна мова теж в підсумку зводиться до переконливості здатності за допомогою своєї ораторської майстерності завоювати довіру і симпатію слухачів.

Другий «літературний» напрямок був заснований Ісократом і деякими іншими риториками. Для представників цього напрямку хорошою промовою вважалася пишна, добре прикрашена і побудована за канонами естетики. «Логічний» напрямок існував до еллінізму в якому «літературний» напрям витіснив логічний.

Цінними працями по красномовству були праці Платона. Особливо діалог «Федр» в якому він виклав свою теорію красномовства. Суттю даної теорії є те, що якщо ти хочеш поговорити про щось, спочатку потрібно виділити предмет розмови і чітко визначити цей предмет. Потім потрібно дізнатися істину або точніше сутність предмета: «Перш за все треба пізнати істину стосовно будь-якої речі,

про яку говориш або пишеш; зуміти визначити все відповідно з цією істиною; справжнього мистецтва мови не можна досягти без повного пізнання істини. Хто не знає істини, а ганяється за думками, у того мистецтво мови буде, мабуть, смішним і неіскусним «.

У цьому діалозі можна виділити певну структуру, яка повинна бути в промові:

1. Вступ.
2. Виклад.
3. Докази.
4. Висновки.
5. Підтвердження.
6. Додаткове підтвердження.
7. Спростування.
8. Додаткове спростування.
9. Побічне пояснення.
10. Непряма хвала.

В теорії красномовства Платона можна виділити ідею яка полягає в тому, що промова впливає на душу. Він вважав, що оратор повинен знати «скільки видів має душа». Так само він повинен вміти: співвідносити види і стани душі, а так само знати яку душу і якими словами можна переконати, а яку не можна і чому вона піддається або не піддається переконанню. Справжнім красномовством для Платона було красномовство, засноване на істині. Коли людина пізнає сутність речей він приходить до правильної думки про них, а коли він пізнає природу душ людей то він зможе вселяти свою думку іншим [17, с. 278].

У 5-4 ст. до н.е., був створений діалог як форма філософського викладу. Цей діалог складався з улюбленого для грецьких філософів спору, де один викладає свої думки противнику або учневі. Попередниками діалогу були «бенкети» в яких був як сам спір, так і оповідне обрамлення. Платон досліджував містичні «прозріння», він говорив про загробне життя душі і про справжній світі вічних і незмінних «ідей». «Ідея» блага – це вища ідея, яку він вважав божеством, а

шлях людини уподібнення божеству через філософське споглядання. Практично всі твори Платона мають форму діалогу. У його діалогах персонажами виступають, молоді люди з оточення Сократа, філософи і поети. Причому Платон не приховував їх справжніх імен. Оскільки Платон ненавидів софістів він писав про них в сатиричній формі. Античне зібрання творів Платона було розбите на 9 збірок по 4 діалогу в кожному. До числа найбільш відомих діалогів відносяться: «Протагор» – про можливість навчати чесноти, «Горгій» – про риторику і моральність, «Бенкет» – про любов, «Федр» – в основному на ту ж тему, «Федон» – про душу, «Держава» – про досконалий поліс, «Феетет» – про пізнання, «Парменід» – про ідеї, «Софіст» – про буття і небуття, «Філеб» – про насолоду, «Тімей» – про світобудову, «Закони» – про другому за досконалістю полісі.

У діалозі «Бенкет» Платона персонажі говорять про прекрасне. Сократ з його друзями домовилися, що кожен з них виголосить промову про красу і прекрасне. Платон використовує Сократа як маску, щоб донести щось важливе про філософію. Філософія за Платоном – це якийсь шлях від звичайної людини до чогось більшого. Сократ говорив, що філософ йде від невігластва до богів, але філософ ніколи не стане богом, оскільки їм рухає любов яку ніколи йому не вгамувати. Таким чином філософ знаходиться десь по середині між невігласами і богами. Оскільки невігласи не знають про своє невігластво то вони спокійні і впевнені, що вони, щось знають. Таким чином невігластво це самозаспокоєність, самовдоволення і рішучість судити про що завгодно швидко і просто. Філософ все це усвідомлює і йде почавши свій шлях, але ніколи не приходить кінець шляху яким є божественність. Боги ніколи не прагнуть до знань оскільки вони вже все знають. Філософ же це той хто весь час прагне до знання і це прагнення його вічний шлях. Якщо це все підсумувати то можна зробити висновок, що у богів спокій – знання, у невігласів – самозаспокоєння невігластво. Філософи це люди які одержимі еросом, рухомі постійним внутрішнім неспокоєм. Вони завжди в дорозі і шлях їх ніколи не закінчується. Їх рухає до знання непереборна сила.

Сократ перший хто застосував слово ерос до філософії, і він весь час його використовував. Ерос – це еротична одержимість філософів, якими рухає любов до знання.

Сократ не був догматиком, він виступав проти затвердження будь-яких істин. Він був прихильником діалогічного методу в бесіді, тобто спільно з кимось шукати істину. Після засудження Сократа який вчив людей істині Платон задумався чому ж все так сталося. Чи справді Сократ який був праведником і дуже обдарованою людиною помилявся або ж є щось інше. Що якщо наш світ який нас оточує не має нічого спільного зі справжньою реальністю. Тобто він задумався чи дійсно то що ми бачимо істинно або все це ілюзія. А ідеї Сократа як би відкривають незриму істину і є відтворенням справжнього світу. Миру який включає в себе: істину, добро, красу. Загалом світ де всі щасливі. В результаті цього роздвоєння світу Платон прийшов до висновку, що все не так як здається з першого погляду. Ось тоді то Платон власне і почав вчити, що є два різних світи, світ речей і світ ідей. Світом ідей є справжня реальність, світ речей це тіні ідей, які утворюються на якійсь безформній матерії, якої можливо навіть не існує. З цього приводу Платон у своїй роботі «Держава» розповів історію «Міф про печеру». Сидить собі в'язень скутий ланцюгами і прикутий до сидіння і може дивитися тільки на стінку в печері перед його обличчям. За спиною в'язня проходять інші люди, пробігають тварини, проїжджають вози, а ще далі за спиною в'язня постійно горить ясне вогнище. Але все, що може бачити в'язень це тіні, а оскільки він все життя був прикутий до цього крісла то він не знає, що існує ще щось крім тіней. На думку Платона ми всі точно такі ж в'язні які можуть бачити тільки тіні.

Висновки. Давньогрецька філософія пройшла шлях від подиву філософа до появи філософської ідеї. Вона була світоглядом звільнення особистості, яка виділила себе з космосу.

ЛИТЕРАТУРА

1. Андреев Ю. В. Поэзия мифа и проза истории. – Л.: Лениздат, 1990. – 219 с.
2. Аристотель. Большая этика // Аристотель. Сочинения в 4-х т. Т. 4. – М.: Мысль, 1983. – 828 с.
3. Бондарь Л. Д. Лирическая хорегия в Афинах в V-I вв. до н. э. // Вестник Санкт-Петербургского университета. 1996. Сер. 2. Вып. 4. – 201 с.
4. История зарубежного искусства. – М.: Изобразительное искусство, 1984. – 254 с.
5. Кинжалов Р. В. Шесть дней древнего мира: Этнографические очерки. – Л.: Лениздат, 1989. – 100 с.
6. Куле К. СМИ в Древней Греции. – М.: Новое литературное обозрение, 2004. – 244 с.
7. Антология мировой философии. М. сборник. 2012 г. – 976 с.
8. История философии. Под редакцией Г.Ф. Александрова, Б.Э. Быховского, М.Б. Митина, П.Ф. Юдина. М.: Инфра-М, 2009 г. – 673 с.
9. Кондратов В.А. Этика. Эстетика. Ростов-на-Дону, 2008 г. – 358 с.
10. Соколов В.В. История древней и средневековой зарубежной философии. М., «Историк», 2011 г. – 477 с.
11. Философский энциклопедический словарь. М., 2012 г. с имз и дополн. – 1478 с.
12. Чанышев А.Н. Курс лекций по древней философии. М.: Высшая школа. М., «Развитие» переизд 2011 г. – 479 с.
13. Дж. Реале и Д. Антисери. Западная философия от истоков до наших дней. Том 1 – 320 с.
14. Пьер Адо. Что такое античная философия? Перевод с французского В.П. Гайдамака М: Издательство гуманитарной литературы, 1999.-. 320 с.
15. Античные риторика / Собр. текстов, статьи, комм./ Общ. ред. проф. А. А. Тахо-Годи. – М.: Изд-во МГУ, 1978. – 352 с.

16. Творения Платона. Федр (О значении философии). Перевод с введением и примечаниями Н. Мурашова. М., 1904 – 67 с.
17. Лосев А.Ф. История античной эстетики: Софисты. Сократ. Платон.- М.-Л.: Наука, 1969. – 278 с.
18. «Пир» Платона. Новая реконструкция и некоторые реминисценции в философии и культуре: В. М. Розин – Санкт-Петербург, Ленанд, 2015 г. – 200 с.
19. Асмус, В. Ф. Государство / Платон. Соч. Т. 3. ч. 1. м., 1971. – 594 с.

Ведмедєв М. М.

доктор філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та соціальних наук
*Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка
м. Суми, Україна*

ЗМІ І ПРОБЛЕМА СТАТУСУ НАУКИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Учасники бурхливих громадських дискусій стосовно ролі і значення науки на зламі ХХ – ХХІ століть неодмінно мають на увазі тенденцію все більш тісного її вбудовування в існуючий соціально-економічний контекст. Цей процес з необхідністю пов'язаний з докорінною зміною статусу і взаємодії різних інститутів в рамках сучасного суспільства. Складні трансформації відбуваються, зокрема, в сфері взаємовідносин науки із ЗМІ. При цьому не можна сказати, що серед науковців і громадськості сформувалося адекватне розуміння відповідної проблематики. Часто зустрічається дуже спрощений та наївний погляд на ЗМІ лише як на засіб популяризації абстрактних наукових істин [3].

Р. Weingart звертає увагу на те, як учені уявляють собі роль ЗМІ в процесі забезпечення взаємодії науки і суспільства. Історично склалося так, що наукове знання вважалося вищою цінністю порівняно із знанням буденним. А оскільки наука продукує знання спеціалізоване та езотеричне, то ЗМІ мали забезпечити його переклад на зрозумілу публіці мову. З точки зору учених, тут може відбуватися або спрощення, або викривлення наукових істин. Дослідник підкреслює, що в основі цієї концепції покладені два не беззаперечні припущення. Перше полягає у тому, що громадськість є неосвіченою і нездатною судити про цінність знання, а друге – в упевненості, що роль ЗМІ обмежується лише функцією передачі певного змісту [4]. Підкреслюючи помилковість останньої тези, Р. Weingart вказує, що ЗМІ не є пасивним ретранслятором, вони створюють «власну реальність». Тут представлено інтереси інших соціальних суб'єктів, а критеріями відбору матеріалу є актуальність, сенсаційність, локальний інтерес тощо. Абстрактні критерії істини вже не є задовільними в суспільних дебатах – ЗМІ з необхідністю додають сюди критерій соціальної акцептації (public acceptance). Отже, широко поширене переконання стосовно «хибного» чи «викривленого» відображення науки в ЗМІ є хибним. Ніякої «адекватної» репрезентації науки в засобах інформації не може бути [4].

Науковці, звісно ж, розуміють це і вдаються до відповідної тактики використання ЗМІ як до дієвого засобу здобуття і підтримки свого соціального статусу. Цю тактику можна охарактеризувати виразом «*продаж науки публіці*» [2]. Її ні в якому разі не можна плутати з популяризацією наукових досягнень. Мета в даному разі полягає в інституціоналізації певних напрямів досліджень і отриманні фінансування. Стратегія аргументації в своїй основі досить проста. Потрібно яскраво описати серйозну небезпеку (хвороби, екологія, астрономічні катаклізми тощо), що в недалекому майбутньому загрожуватиме людству. Продемонструвати усі згубні наслідки, які неодмінно виникнуть у разі неприйняття заходів. А наостанку переконливо до-

вести можливість розробки рятівного рішення, необхідною умовою появи якого є потужна суспільна підтримка і фінансування.

Фахівцями наводяться приклади, коли подібна тактика продажу науки успішно спрацьовує. Проте таке відбувається далеко не завжди. З боку суспільства нерідко виникають і поширюються підозри, що за яскраво змальованими вченими небезпеками приховується їх корисливі корпоративні інтереси. Це обумовлюється, з одного боку, тим що немає надійного способу перевірити істинність прогнозів, а з іншого – втратою соціальної релевантності наукових розробок. З'явившись, нові наукові галузі здійснюють власний життєвий цикл: обсяг знань зростає, воно стає все більш спеціалізованим й абстрактним та іррелевантним початковій проблемі.

У зв'язку з обговорюваною проблематикою заслуговують на увагу розмисли З. Баумана, який торкається серйозної проблеми трансформації форм інтелектуального впливу в умовах сьогодення. Учений зазначає, що в епоху Modernity право наділяти авторитетом людей, що активно проявили себе в пошуку нового знання та його поширення, було дароване державою виключно університетам. Сьогодні на нього претендують, і не без успіху, інші установи. Репутації все частіше здобуваються і втрачаються за межами університетських стін. Роль наукової університетської спільноти, судження якої раніше мали важливе суспільне значення, невпинно знижується. «У формуванні ієрархій впливу *популярність* замінила *славу*, публічна популярність витіснила наукові дипломи, і тому процес ... проштовхується структурами, що спеціалізуються на управлінні громадським увагою. Сьогодні оцінка засобами інформації, а не традиційні університетські стандарти визнання наукових заслуг, визначає ієрархію впливу, настільки ж неміцну і скороминущу, як і «новинна цінність» того чи іншого повідомлення» [1, с. 163].

Посилаючись на Режі Дебре, учений демонструє, як змінювалися чинники, що визначають здобуття й руйнацію наукових репутацій, публічної популярності і суспільного впливу. До певного моменту здавалися, що ці чинники є колективною власністю вчених мужів.

Проте ще в першій половині ХХ століття вони перейшли у відання керівництва видавничих будинків. Нові власники недовго, проте, управляли своєю власністю; пройшло всього кілька десятиліть, і вона знову змінила власника, перейшовши в руки керівників засобів масової інформації. Якщо колись інтелектуальний вплив, згідно Р.Дебре, вимірювався виключно розміром натовпу учнів, які хотіли почути вчителя, то пізніше і в усе зростаючій мірі – кількістю проданих примірників книги та оцінками, даними їй критиками. Проте обидва цих критерію нехай і не повністю, але в значній мірі були зведені нанівець телебаченням і газетами. Для позначення інтелектуального впливу нині більш доречна нова версія декартівського «я мислю»: «про мене говорять – отже, я існую».

Видавництва культивують тип інтелектуального впливу, абсолютно відмінний від того, що пустив паростки на приватному просторі університетів, а вплив, що виникає з інформації, яка переробляється газетами і телебаченням, слабо нагадує обох своїх попередників. В умовах, коли суспільна увага стала найбільш рідкісним з товарів, засобам масової інформації бракує часу, щоб плекати славу, зате їм добре вдається культивувати популярність [1, с. 167-168].

На медіа-майданчиках науковці змушені змагатися за суспільну увагу із спортсменами, зірками естради, переможцями лотерей тощо. І в таких змаганнях у них, зазвичай, мало шансів на перемогу.

Отже, в інформаційному суспільстві рішення щодо значення дослідницьких розробок все частіше приймаються за межами традиційної системи внутрішньо наукового оцінювання. Ця обставина змушує фахівців вдаватися до специфічних стратегій здобуття й підтримки свого соціального статусу, зокрема, через вибудовування взаємодії із засобами масової інформації. Зазначені стосунки є вельми складними, суперечливими й потребують ретельного аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / Зигмунт Бауман; [пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева] – М.: Логос, 2005. – 390 с.
2. Nelkin D. Selling Science: How the Press Covers Science and Technology: / Dorothy Nelkin. – New York: W.H. Freeman and Co., 1987. – 213 p.
3. Tunbridge E What has the media ever done for science? [Electronic resource] / Elizabeth Tunbridge. – Access mode: <https://blogs.royalsociety.org/inside-science/2016/02/19/what-has-the-media-ever-done-for-science/>
4. Weingart P. The moment of truth for science: The consequences of the ‘knowledge society’ for society and science [Electronic resource] / Peter Weingart. – Access mode: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1084252/>

Глушко Т. П.

доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії
*Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

ФЕНОМЕН «ЕКОНОМІКИ УВАГИ» ТА ЙОГО СОЦІАЛЬНО-КОНСТРУКТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Переформатування економіки в еру глобальної системи комунікацій створило ситуацію переорієнтації уваги з товарів на перманентно оновлюванні послуги та сприяло становленню так званого технокапіталізму. Сучасний етап розвитку останнього ознаменований поступом четвертої промислової революції – Індустрії 4.0, яка формує принципово новий тип економічних відносин. Зокрема йдеться

про розвиток таких галузей як робототехніка, 3D-друк, нанотехнології, «інтернет речей», а також появу нішевого споживання, криптовалют, краудфандингових платформ та багатьох інших інновацій, які поступово змінюють як саму економічну реальність, так й специфіку економічних відносин на глобальному та локальному рівнях.

Основною «цінністю» сучасної економіки стає привертання масової уваги, адже специфіка економічного мислення ґрунтується не стільки на самій інформації, скільки на тому рівні уваги, яку вона здатна до себе привертати [див. 2]. Власне, домінуюча сьогодні у глобальних масштабах бізнес-риторика створила таку модель економічної комунікації, що ґрунтується саме на мистецтві привертати увагу до брендів та окремих товарів в умовах їх надлишкового виробництва.

Перевиробництво матеріальних товарів спричинило суттєву конкуренцію у сфері їх збуту: на сьогодні пропозиція інформаційних послуг, так само як і фізичних, перевищила актуальний попит, тому фактично весь сучасний бізнес конкурує за увагу та орієнтується на продаж «культурної цінності» смислів, які презентує той чи інший бренд. Тому на рівні сучасної бізнес-діяльності домінує не стільки конкуренція ідей, скільки своєрідна «війна» смислів, які привертують до себе більше уваги потенційних споживачів. Відповідно, конкурентна перевага належить сьогодні виключно тим компаніям, які формують у споживачів звичку вживати саме їхній продукт – інформаційний чи матеріальний.

Закономірним наслідком таких процесів стає явне чи приховане накопичення персональних даних щодо вподобань тієї чи іншої групи споживачів, адже такі дані вважаються значною конкурентною перевагою [див. 1]. Таким чином, керування економічним сегментом уваги стає важливим механізмом управління суспільством в цілому – адже цифрова економіка функціонує переважно саме як «економіка уваги» – особливо на рівні розробки так званих технологій «захоплення уваги», одним з яскравих прикладів яких є нейромаркетинг [див. 3].

Отже, варто зважати, що сучасне покоління несе особливу відповідальність за той ціннісний та етико-моральний контекст, що закладається у провідні стратегії керування суспільною увагою. Адже від цього спрямування буде залежати той вектор, згідно якого технологічні інновації четвертої промислової революції будуть розвиватися надалі. І одне з основних питань сьогодення полягає в тому, чи вдасться засобами технологій дійсно вдосконалити та суттєво полегшити життя людини, вивільнити їй час для інтелектуального прогресу та духовного розвитку, чи, навпаки, створити додаткові проблеми як технічного та екологічного, так й етичного характеру, що тільки ускладнять і без того складну ситуацію?..

ЛІТЕРАТУРА

1. Келлі К. Невідворотне. 12 технологій, що формують наше майбутнє / пер. з англ. Наталія Валецька. – К.: Наш формат, 2018. – 304 с.
2. Lanham R. A. The Economics of Attention: Style and Substance in the Age of Information (fragment) / Richard A. Lanham, 2007 [electronic resource] // Access mode: <http://press.uchicago.edu/Misc/Chicago/468828.html>
3. Shiller R. J. The Neuroeconomics Revolution / Robert J. Shiller, 2011 [electronic resource] // Режим доступу: <https://www.project-syndicate.org/commentary/the-neuroeconomics-revolution?barrier=accesspaylog>

Копитко А. Д.

кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії
Львівський національний аграрний університет
м. Дубляни, Львівська область, Україна

ФІЗИЧНА ЕКОНОМІЯ ТА ФІЛОСОФСЬКО-СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОКУЛЬТУРИ СТУДЕНТА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО АГРАРНОГО ЗАКЛАДУ

Формування нової світоглядної парадигми сучасної людини, побудованої на раціональних і моральних засадах, спрямованої на розширення можливостей людини по самореалізації свого потенціалу, з одного боку, і побудову гармонійних відносин з природою, з іншого боку, є важливим інноваційним завданням освіти. В значній мірі його можна реалізувати через широке впровадження в освітній процес досягнень фізичної економії, в основу якого покладені напрацювання вітчизняних мислителів С. Подолинського, В. Вернадського та М. Руденка. Вчення фізичної економії пропонує розглядати людину і суспільство як частину всесвітніх процесів, де нерозривно пов'язані людське, соціальне і природне. Сама природа є суттєвим чинником формування світогляду та форм діяльності як окремих людей, так і соціальних спільнот. Німецький мислитель Йоганн Гердер не випадково вважав саме природу тою силою, що заклала в людині гуманістичні основи її розуму та культури [1, с. 10, 22, 40]. Тому реалізація завдань фізичної економії в навчально-виховному та науковому процесі у вітчизняних, зокрема, аграрних вузах є важливим компонентом утвердження екологічних культури та світогляду високого рівня серед майбутньої суспільної еліти.

Екологічна культура є цілісною системою, що охоплює: 1) екологічно розвинену свідомість; 2) емоційно-психічні стани; 3) науково обґрунтовану вольову утилітарно-прикладну діяльність. Вона є інтегрованим утворенням, що охоплює екологічні знання, досвід

природоохоронної діяльності, екологічні цінності, розуміння відповідальності за дії щодо природи, духовно-моральні цінності та вчинки, спрямовані на збереження життя у всіх його проявах. Соціальне і природне розглядаються в ній не як антагоністи, а як важливі взаємодоповнюючі одне одного рівні, які відривати не можна одне від одного. При цьому треба зважати на збереження гармонії між культурою та природою в людині і її життєдіяльності. Надмірне посилення соціального та культурного чинника може призвести до дистанціювання людини і суспільства від природи і навіть протиставлення, ворожнечі між ними. Тому сучасна екологічна наука та культура, з одного боку, а вчення фізичної економії, з іншого, вимагають визнання принципу взаємодоповнюваності культури, суспільства та природи, визначення взаємозв'язків та взаємовпливу між ними, а не окремішнього розгляду, як це мало місце в другій половині XIX – першій половині XX ст.

Екологічна культура поєднує в собі систему духовних та етичних цінностей і принципів, економічних та правових механізмів, соціальних інститутів та організацій, а також екологічну свідомість високого рівня та пов'язану з нею екологічну відповідальність. Російський дослідник Сітаров В.А. визначає екокультуру як «морально-духовну сферу життєдіяльності людини, яка характеризує своєрідність її взаємодії з природою і включає в себе систему взаємопов'язаних елементів: екологічна свідомість, екологічне відношення, екологічна діяльність» [4, с. 137]. У структурі екокультури виокремлюють декілька взаємопов'язаних рівнів: а) когнітивний; б) емоційно-естетичний; в) ціннісний; г) діяльнісний. Важливими є не тільки знання, відчуття, ціннісне й естетичне ставлення, але й комплекс практичних умінь і навичок здійснювати конкретні справи щодо охорони природного середовища та його відновлення, посилення працею людини (фізичною та інтелектуальною) потенціалу природи, зокрема, її енергетичних ресурсів. Тому екологічні стосунки, екологічна свідомість та екологічна діяльність є основоположними в процесі становлення екологічної культури особистості студента.

Людина, не здатна відчувати свого зв'язку з природою, не може в повній мірі досягнути її значення для себе. З цього приводу французький філософ Ж. Дельоз зауважив: «Екологія – жива матриця нової свідомості та нової культури: усвідомлення нашої належності до природи, присутність природи в самій глибині людського єства, що є водночас і часткою, і діяльним чинником у глобальній системі природи» [3, с. 135]. О.Чижевський підкреслював нерозривний зв'язок соціокультурних процесів на Землі з фізичними явищами, які відбуваються на Сонці, заклавши основи біосферної концепції культури [6]. Тому саме освіта і може дозволити в значній мірі вирішити таке завдання.

Ще у 1975 р. була запропонована Міжнародна програма екологічної освіти (Белградська хартія 1975 р.). Її головними принципами є: 1) самоцінність будь-якої форми життя і відповідальність людини за їх збереження і повноцінне функціонування; 2) у відносинах людини та суспільства з природою повинен домінувати принцип взаємодопомоги; 3) стійкість біосфери забезпечується її багатокладністю; 4) утвердження екоцентричного світогляду. Завданнями сучасної екологічної освіти є: а) формування знань про закономірності взаємозв'язків природних явищ, єдності живої та неживої природи, про взаємодію людини, суспільства і природи; б) виховання мотивів, потреб і навичок екологічно доцільної поведінки та діяльності, здорового способу життя, потягу до активної діяльності з охорони навколишнього середовища; в) розвиток інтелектуальної та емоційної сфер психіки учнів та студентів на основі аналізу причин екологічних ситуацій, забезпечення появи у них позитивних емоцій та переживань стосовно природи.

Фізична економія як вчення, спрямоване на відновлення гармонії у відносинах людини, суспільства та природи, є ваговою складовою творення екокультури студента. Важливо при цьому акцент поставити на зростання аудиторної та самостійної навчальної роботи студентів (бакалаврів і магістрів) з оволодіння засад вчення фізичної економії (вітчизняної та світової) та шляхів їх практичного здійснен-

ня в аграрній сфері народного господарства. Підґрунтям для цього має стати розробка навчальних та науково-дослідницьких програм з поглиблення основ вчення фізичної економії та розширення спектру його використання в різних сферах суспільно-економічного життя України. Вони мають бути спрямовані на оволодіння теоретичними та практичними знаннями, вміннями і навичками застосування напрацювань фізичної економії в різних галузях суспільного життя, зокрема, в народному господарстві. В межах вузу доцільно створювати навчальні, методичні, наукові, науково-дослідні центри та лабораторії, конструкторські та конструкторсько-технологічні бюро. Це мають бути інституції, які б займались фундаментальними та прикладними науковими дослідженнями в царині фізичної економії, охоплюючи різні галузі знань (екологія, економіка природокористування, менеджмент та маркетинг, економіка підприємства, будівництво та архітектура, енергетика, машинобудування, рослинництво, плодоовочівництво і садівництво тощо). Під цим кутом зору значний потенціал містить співпраця вищих навчальних закладів з міжнародними організаціями, які працюють в сферах фізичної економії, органічного виробництва продукції, сталого розвитку. Вітчизняні фахівці та студенти мали б можливість набувати не лише теоретичних знань, але й неоціненний практичний багаж досвіду. Поряд з цим в самій Україні інтенсивно в останнє десятиріччя розвиваються малі і середні господарства та підприємства, які переходять на принципи виробництва екологічно чистої та органічної продукції. Тут також вузам можна буде знайти широке поле для співпраці і реалізації спільних проектів, долучаючи до них своїх викладачів та студентів.

До педагогічної, науково-педагогічної та науково-виробничої діяльності у вузах важливо долучати фахівців, які мають багатолітній досвід роботи в сферах фізичної економії і виробництва органічної продукції, зокрема, в питаннях його організації та стандартизації, котрі пройшли підготовку в європейських та світових центрах: у США, Канаді, Австралії, Швейцарії, Німеччині, Австрії, провідних господарствах України тощо. Не менш важливим є питан-

ня співпраці вузів з академічними науковими осередками в Україні та за її межами, науковими товариствами та спілками, які працюють над розробками, котрі втілюють напрацювання фізичної економії в конкретний інтелектуальний продукт, що має значимість як на національному ринку, так і поза його межами.

Вчення фізичної економії, впроваджуючись у освітній процес, вимагає зміни усієї світоглядної системи, на якій він ґрунтується, перебудови освітніх інституцій, які мають бути спрямовані на розвиток творчої і активної, самостійно мислячої особистості, котра не цурається засвоєння та оперування комплексними знаннями і вміннями з різних галузей науки та навчальних дисциплін. В цьому відношенні важливою і нагальною є проблема розробки стратегії впровадження досягнень фізичної економії в освітній процес (вибір напрямів, засобів і методів досягнення цілей, темпів їх здійснення), аби уникнути спотворень та кризових явищ.

Досягнення природничо-технічних та соціально-гуманітарних наук, перебудова самої системи освіти на нових засадах (утвердження суб'єкт-суб'єктних відносин, широке використання інформаційних технологій, перенесення акценту з здобуття знань про об'єкт до його конструювання тощо) змінюватимуть і самі напрями пошуків науковців та педагогів. Наприклад, сьогодні очевидним є потреба доповнення термодинамічної моделі (ставить на перший план енергетичні аспекти функціонування природи та людини як її складової) фізичної економії інфодинамічною, спрямованою на створення системи управління суспільством загалом та освітою зокрема з допомогою інформаційних технологій, покликаних замінити рутинну працю діяльністю, спрямованою на пошук нових, раніше невідомих варіантів вирішення завдань побудови ефективних та гармонійних відносин з природним середовищем, розвиток творчої особистості, яка духовне ставитиме на перший план, а не задоволення лише матеріальних чи соціальних потреб [2, с. 217-224]. При чому важливо, щоб інформаційні технології слугували не лише для обробки даних, але й вирішення практичних завдань соціального, економічного і

державного життя. Між обома моделями фізичної економії мають формуватись зв'язки на основі принципу взаємодоповнюваності, що дозволить створити цілісну систему «людина – інформація – суспільство – природа».

Нерідко безпосередні виробники, переходячи на засади фізичної економії, в ході практики відкривають ті сторони і моменти як у веденні власної справи, так і в цілому процесу створення нової системи народного господарства, які наука і філософія беруть для подальшої теоретичної розробки, формування понятійно-категоріального апарату і моделей розвитку різних сфер економіки і суспільства в цілому. В зв'язку з цим Ханін М.Г. та Поляков М.В. небезпідставно стверджують тезу про ширше поле практики, ніж у науки: «Практика завжди ширше окремої науки і існуючої номенклатури наукових дисциплін. Час від часу вона ставить питання про створення відсутнього наукового забезпечення тих або інших інноваційних процесів» [5, с. 21]. Тому науковці і викладачі аграрних вузів, а також їхні вихованці – бакалаври, магістри, аспіранти, щоб створити якісно нове знання, повинні ставати безпосередніми учасниками практичної інноваційної діяльності, а підприємці – ставати дослідниками в царині фізичної економії та органічного виробництва сільськогосподарської продукції. Це і творить, на нашу думку, міцну основу для утвердження екологічної культури високого гатунку в їхньому середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гердер И. Идеи к философии истории человечества / И. Гердер. – М.: Наука, 1977. – 703 с.
2. Каныгин Ю.М. Физическая экономия как альтернатива политэкономии. Энергия прогресса / Ю.М. Каныгин. – К.: Арий, 2016. – 272 с.
3. Кисельов М. Екологічна свідомість як феномен освітянського процесу / М. Кисельов // Філософська думка. – 2005. – № 2. – С. 130–149.

4. Ситаров В.А. Социальная экология: учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Ситаров, В.В. Пустовойтов. – М.: АСАДЕМА, 2000. – 280 с.
5. Ханин И.Г. Парадигмальные инновации: монография / И.Г. Ханин, М.В. Поляков. – Днепропетровск: Новая идеология, 2016. – 204 с.
6. Чижевский О.Л. Космический пульс жизни: Земля в объятиях Солнца. Гелиотараксия / О.Л. Чижевский. – М.: Мысль, 1995. – 768 с.

Овчаренко Н. М.

аспірант кафедри теорії культури та філософії науки

Харківський національний університет

імені В. Н. Каразіна

м. Харків, Україна

СИМВОЛ, ЗНАК, МЕТАФОРА: ОСОБЛИВОСТІ, СПІЛЬНИ РИСИ ТА ЕВОЛЮЦІЯ

Проблема співставлення знаку, символу та метафори, їх загальних рис та відмінностей, особливостей та порядок виникнення хвилювала дослідників ще в давні часи. Розглянемо дані поняття більш детально та зробимо спробу проаналізувати їх схожі риси та відмінності.

Символ (від давньогр. σύμβολον «умовний знак, сигнал») – це поняття, що фіксує здатність матеріальних речей, подій, чуттєвих образів виражати ідеальні змісти, що відрізняються від їх безпосереднього чуттєво-тілесного буття [8]. Оскільки символ має знакову природу, він має і всі властивості знаку. Символи створюють багатшарову структуру, тому той, хто їх інтерпретує, працює з кодами різного рівня. Аверинцев С. С. зазначає, що символ є синтезом умо-

вної знаковості та безпосередньої образності [2], а Е. Кассіер визначає символ як «чуттєве втілення ідеального» та як будь-яке сприйняття реальності за допомогою знаків [4], що дозволяє систематизувати такі форми культури, як мова, наука, мистецтво та релігія, тобто за допомогою символу культура може розумітися як єдине ціле. Багаторівнева структура символу збільшує дистанцію між денотатом та сигніфікатом, і, як наслідок, це зумовлює його функції: експресивну, репрезентативну та смислову. А. Ф. Лосєв, зазначаючи, що важко інтерпретувати символ, визначає його як ідейно-образну структуру, яка є узагальненням та нерозвернутим знаком для предметів, на які вона вказує [7, с. 10]. Якщо у Аристотеля символ виступає як договір та згода між народами, то у Г. Гегеля символ – це передусім символ мистецтва, в котрому сигніфікат та десігнат знаходяться у внутрішньому взаємопроникненні. Щоб стати символом, знак повинен перетворитися в образ [3, с. 14]. Варто додати: як і Аристотель, Г. Гегель звертає увагу на культурно-історичний контекст. Важливо, що символ володіє плюрисигнацією, котра передбачає перетин не тільки багатьох значень, а й протилежних. Важливою та невід’ємною рисою символу є те, що він обов’язково передбачає певне переживання, до нього неможливо ставитися байдуже.

На відміну від символу, *знак* визначається як матеріальний предмет (явище, дія), що сприймається чуттєво і виступає як представник іншого предмета, властивості або відношення [10]. Розрізняють мовні та немовні, природні та штучні знаки, знаки-копії (іконічні) та індикатори (симптоми). Іконічні знаки – це фото, репродукції, малюнки, відбитки пальців. Прикладом індикатора є техніка як ознака людини, бо породжена людством. Основна складність у розумінні знака полягає в тому, що він не може трактуватися «сам по собі», в його визначення входить предмет позначення та адресат. На думку Ч. Пірса, знаком може бути все, що завгодно, причому інтерпретант також стає знаком, і так до безкінечності. Знак тісно пов’язаний з досвідом, оскільки одна людина може помітити знак, у той час як інша його не помічає. З точки зору марксистської традиції знаки виступа-

ють як засіб абстрагування та мислення та завжди мають матеріальне існування, що сприймається чуттєво [5, с. 35] (на відміну, наприклад, від образу, що може не бути виражений матеріально).

В основі *метафори*, як і символу, лежить образ. Метафора відрізняється від символу тим, що вона поглиблює розуміння реальності, у той час як символ виводить за кордони реального. Якщо метафора не може бути повністю суб'єктивною (тому що повинна бути інтерпретована іншою людиною), то символ може бути суб'єктивним та входити в особистісну сферу. Ще одна відмінність метафори від символу полягає в тому, що метафора може з часом «стиратися», втрачати своє первинне значення, у той час як символ є більш стабільним і менше залежить від контексту. Символ – це продукт культури та цивілізації, метафора може бути індивідуально-авторською. Деякі вчені зазначають, що символ є результатом метафоричної еволюції: образ виступає в мові за допомогою метафори, а згодом метафора у своєму розвитку або еволюціонує до символу, або деградує до знака [6]. Однак, можливо знайти приклади, коли символ пропускає стадію метафоризації (наприклад, число «тринадцять» має негативний зміст).

Зазначимо ще такі особливості метафори та символу. Символ – це більше знак, у той час як метафора не володіє чіткими рисами знаку. Якщо розглядати метафору з позиції логіки, вона завжди неправдива, коли символ несе сакральний смисл та не може нести неправдиву інформацію. Метафора створює систему, а символ вже існує у символічних системах. Деякі дослідники зазначають, що метафора рано чи пізно стирається [1] та обов'язково зникає з мови, а символ є невичерпним. Також інтерпретація метафори ситуативна, а для правильної інтерпретації як інтерпретатор, так і сам символ повинні бути включеними у певну культурну систему.

Таким чином, можна зробити висновок, що і знак, і символ, і метафора вживаються, коли треба показати відносини одного об'єкта з іншим. Символ показує відносини конкретного поняття з абстрактним, при цьому трактування може бути вузьким (наприклад голуб як

символ миру) і широким (наприклад, символ хреста). На відміну від знака, символ може мати як конкретну трактовку у вигляді одного-двох абстрактних понять, так і багатозначність, доходячи до індивідуально-авторських трактовок.

Знак показує відносини конкретного поняття з конкретним поняттям або чіткими діями (наприклад, у випадку дорожніх знаків). Якщо порівняти знак з метафорою, то знак *породжує* відносини все-таки у динаміці (хоча сам по собі не є динамічним явищем), а саме: що конкретно зробити або засвоїти, побачивши знак. Цей факт можна помітити навіть у мовних знаках, наприклад, якщо ми бачимо у реченні кому, ми повинні зробити паузу, коли бачимо букву «а» у російській або українській мовах, ми повинні широко розкрити рот. Звичайно, такі речі відбуваються на інтуїтивному рівні.

Метафора показує відносини об'єкта з конкретним об'єктом сфер «предмет», «фізичний світ», «психічний світ», «тварина», «людина», (за Г. Н. Скляревською, якщо метафоризується іменник). Г. Н. Скляревська виділяла також сферу переходу значення «абстракція», але, якщо врахувати той факт, що відносинами з абстрактним володіє символ, у даному випадку відбувається плутання символу з метафорою. З нашої точки зору, метафора володіє найбільш широким спектром об'єктів для вираження, при чому ці об'єкти виключно антропоцентричні (фізичний світ, предмети, тварини оточують людину, а об'єкти психічного світу є породженням свідомості самої людини). Існують не тільки названі вище сфери відносин у метафорі, а й багато інших (наприклад, сфера «рослини»), але сфери, наведені у класифікації Г. Н. Скляревської, найбільш розповсюджені. До того ж, дослідниця зазначає, що метафора, «еволюціонуючи» у мові, перетворюється або в абстрактне поняття («години йдуть»), або стає одиницею номінації («ручка дверей») [9, с. 41].

Якщо припустити, що значення має лише незвідане, то, як наслідок, всьому, що людина вже пізнала, вона дає назву у вигляді слова. К. Юнг вважає, що формами надання смислу слугують категорії, що

виникли історично, а мовні елементи виходять з образів. Прообрази виходять з архетипічних праформ, котрі виникли у ті часи, коли свідомість не думала, а лише сприймала. Допоки людина була «захищена» символами мислення, що передувало сучасному мисленню, воно не сприймалось як внутрішнє [11, с. 75-85].

Отже, за нашим припущенням, знак еволюційно виник раніше, потім виникла метафора, згодом – символ. Розвиток мови як цілісного явища, з нашої точки зору, повторює еволюцію людини та живого світу своєю нелінійністю, древовидністю, випадковостями та «пристосуванням» до нових реалій та змін у житті людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдеенко И. А. Символ и метафора [Электронный ресурс] / И. А. Авдеенко. – Режим доступа: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-2911_2013_3-2_02.pdf (дата звернення: 16.07.2018).
2. Аверинцев С. С. Символ / С. С. Аверинцев // Современное русское зарубежье. Антология. Т. VI. Философия. – М.: Серебряные нити, 2009.
3. Гегель Г.В.Ф. Лекции по эстетике. Ч.2. Развитие идеала в особенные формы прекрасного в искусстве / Г.В.Ф. Гегель // Эстетика. Соч.: В 4 т. – Т. 2. – М.: Искусство, 1969. – С. 14.
4. Кассирер Э. Философия символических форм. Т. 3: Феноменология познания / Э. Кассирер. – М.-СПб, 2002.
5. Колеватов В. А. Анализ функций денег в «Капитале» К. Маркса и методология исследования знаковых систем / В. А. Колеватов // Филос.науки. – 1985. – № 4. – С. 35
6. Лагута О. И. Метафорология: теоретические аспекты. Часть 1 [Текст] / О. И. Лагута. – Новосибирск: Новосибирский государственный университет, 2003.
7. Лосев А. Ф. Символ / А. Ф. Лосев; гл.ред Ф. В. Константинов: В 5 т. // Философская энциклопедия. – М.: Сов.энцикл., 1965. – Т. 5. – С. 10.

8. Радіонова С. А. Новейший философский словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/fil_dict/704.php (дата звернення: 16.07.2018)
9. Складеревская Г.Н. Метафора в системе языка / Г. Н. Складеревская. – Санкт-Петербург: Наука, 1993. – С. 41
10. Энциклопедический словарь. Знак (в философии) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/es/76615/%D0%97%D0%9D%D0%90%D0%9A> (дата звернення: 16.07.2018)
11. Юнг К. Архетип и символ / К. Юнг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.litmir.me/br/?b=104497&p=1> (дата звернення: 16.07.2018)

Окорокова В. В.

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії та методології науки
*Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського
м. Одеса, Україна*

СИМУЛЯКР У ФІЛОСОФІЇ Ж. ДЕЛЬОЗА

Постмодерністське розуміння соціальної реальності ґрунтується на її роздвоєнні, створенні образу нової соціальної реальності, яка зовні схожа на світ де проходить життєдіяльність людини, але внутрішньо несе в собі новий сенс, зміст. Зазначена риса є з одного боку обґрунтуванням цього, з іншого, по суті, будівельним матеріалом. Нелінійність і хаотичність, децентрація, різоматичні сприйняття дійсності, деконструкція і деструкція ведуть до необхідності заміщення соціальної реальності новим образом – копією, яка дозволила б людині реалізувати свій творчий хист без будь-яких обме-

жень, які на нього накладає суспільство. За твердженням відомого французького мислителя Ж. Дельоза питання про те, чи реальна конкретна подія або уявна, невірно поставлене. Різниця проходить не між уявним і реальним, а між подією як таким і тілесним станом речей, яке його викликає і в якому воно здійснюється [2, с. 276]. В даному випадку мова йде про гіперреальність як головну особливість епохи постмодерну яка характеризується заміною реального знаками реальності – симулякрами.

Досліджуючи теорію симулякрів, враховуючи концептуальний підхід Ж. Дельоза у порівнянні з філософією Ж. Бодрійяра, сучасні дослідники О.О. Гріцанов [1], А.В. Дьяков [5], В.О. Ємелін [6], Н.О. Зінченко [7], І.В. Кім [8], О.М. Кірюшин [9], Н.Б. Маньковська [10], В.В. Ферроні [11] звертають увагу на те, що історія терміна «симулякр» виходить до платонівського протиставлення «істинного» світу нерухомих ідей, доступних спогляданню, і «удаваному» світу становлення, світу «речей», які постійно змінюються. Цей світ кажимостей, на думку В.В. Ферроні, при певних умовах (під якими Платон розумів, перш за все, несамовитість мистецтва) здатний породжувати все більше віддалені від джерела «реального», справжнього буття – світу ідей – «копії копій», що наближаються в своєму бездумному екстатичному розмноженні до повного небуття, а тим самим і наближають саме небуття, що загрожує поглинути світ Істини, Добра і Краси. Уже в «епоху постмодерну», – каже вчений, – французький мислитель Ж. Дельоз відродив поняття симулякра в анти платонівському дусі – як прагнення відмовитися від будь-яких «метадискурсивних» породжуваних моделей (типу платонівського «світу ідей»), щоб включитися у вільну, нічим не обмежену гру нескінченних можливостей, гру з правилами, які постійно змінюються [с. 225]. Тому, метою даного дослідження є висвітлення ідеї симулякрів в філософії Ж. Дельоза, який вперше обґрунтував дане поняття, що надалі сприяло формуванню сучасного концептуального підходу до дослідження природи віртуального.

На думку Ж. Дельоза сучасність знаходиться під владою симулякра. Вона слідує за філософією, яка за всяку ціну прагне не бути сучасною, не залежати від тимчасового, а прагне виділити з сучасності те, передчасне, яке належить сучасності, але яке повернуто і проти неї – «заради того часу, яке, Я сподіваюся, гряде». Воно живе не в глухих лісах і на непрохідних лісових стежках, які філософія ретельно досліджує, а, скоріше, в містах і на вулицях, навіть в тому, що носить там найбільш штучний характер (*factice*). Передчасне досягається по відношенню до найбільш віддаленого минулого за рахунок перевертання платонізму; по відношенню до цього – за рахунок симулякра, сприйманого в якості опорної точки критичної сучасності; по відношенню до майбутнього воно досягається фантазмом вічного повернення як віри в майбутнє. Штучне і симулякр не тотожні. Вони навіть протилежні одна одній. Штучне – завжди копія копії, яка повинна бути висунута до такої точки, де вона змінює свою природу і перетворюється на симулякр (рух Поп-арту). Протистояння винахода і симулякра розташоване в серцевині сучасності, в точці, де вона зводить всі свої рахунки. Воно існує у вигляді двох способів деструкції, двох форм нігілізму. Виникає величезна різниця між руйнуванням, що мають на меті збереження і увічнення встановленого порядку репрезентацій, моделей і копій, і руйнуванням моделей і копій задля утвердження хаосу, що виконує функцію симулякра і возвеличує фантазм. Остання деструкція – найбезневинніша з усіх способів руйнування. Це – деструкція платонізму [3].

Примітним є те, що з точки зору Ж. Дельоза опозиція оригінал-копія більш не має сенсу. Саме поняття автентичності та відповідності моделі і оригіналу втрачає сенс, тому що в численній низці перевідбиттів втрачається будь-яка модель. З позицій нерепрезентативного підходу до симуляції, остання представляється іманентною реальністю, так як можливість симулякра вже спочатку присутня в структурі буття. Ж. Дельоз стверджує, що все стало симулякром. Але під симулякром ми повинні мати на увазі не просту

імітацію, а, швидше дію, в силу якого сама ідея зразка або особливої позиції спростовується, відкидається. Симулякр – інстанція, що включає в себе відмінність двох розбіжних рядів, якими він грає, усуваючи будь-подобу, що б з цього моменту можна було вказати на існування оригіналу або копії» [4, с. 33].

Наявність симулякрів в світі і світу як симулякра свідчить про істинність світу. Немає нічого непохитного, навіть часом не здатного протистояти посиленому бомбардуванню симулякрів, навіть воно обертається назад, підкоряючись структурному закону значущості. Симулякр паразитує на сенсі, спустошуючи його, але продовжуючи йому життя, відсуваючи його кінець. Оскільки для світу в цілому немає справжнього зразка, ідеальної моделі, то цей світ не можна вважати видимим, ілюзорним, несправжнім. Серед симулякрів можливі ідеальні прототипи, а також хороші, добрі, щирі речі і явища, просто їх не завжди видно як, оскільки вони представлені в одному ряду з негативом. У великому світі симулякрів можливі і малі ідеальні світи. В обмеженому місці протягом певного часу можливі світи, думки і речі, які приймають собі зразки і відтворюють себе як копії.

Таким чином симулякр для Ж. Дельоза не просто копія. На думку філософа в ньому таїться позитивна сила, яка заперечує і оригінал, і копію, і всю ієрархічну структуру світу. Симулякр руйнує старий, звичний світ, одночасно будуючи новий, майбутній, пластичний, в якому опозиційність нормативності і аномалії буде істотно згладженою. Симулякр – це фантасмагоричний образ, позбавлений подібності; на противагу іконічному образу, що помістив образ зовні, а живе відмінністю. Тобто згідно з його ідеєю, подоба симулякра представляє лише зовнішній ефект, ілюзію. Насправді ж, справжня його сутність в розбіжності, становленні, вічному змінненні і відмінності в самому собі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грицанов А. А. Жан Бодрийяр / А.А. Грицанов, Н. Л. Кацук. – Мн.: Книжный Дом, 2008. – 256 с.
2. Делёз Ж. Логика смысла / Ж. Делёз; пер. с франц. Я. Свирского. – М.: «Раритет», Екатеринбург: «Деловая книга», 1998. – 480 с.
3. Делез Ж. Платон и симулякр / Жиль Делез. – М.: Наука, 1969. – 342 с. – Режим доступа: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000174/index.shtml>
4. Делез Ж. Различие и повторение / Жиль Делез. – СПб.: Петрополис, 1998. – 384 с.
5. Дьяков А. В. Жан Бодрийяр: Стратегии «радикального мышления» / А.В. Дьяков. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2008. – 357 с.
6. Емелин В.А. Виртуальная реальность и симулякр / В. А. Емелин. – [Электронный ресурс] / В. А. Емелин. – 1999. – Режим доступа: <http://emeline.narod.ru/virtual.htm>
7. Зінченко Н. О. Теорія симулякра Ж. Бодрійяра: історико-філософський аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.05 «Історія філософії» / Н. О. Зінченко. – К., 2011. – 18 с.
8. Ким М. А. Мифологическое мышление в условиях символического потребления / М. А. Ким. // Известия Саратовского ун-та. Нов. серия. – 2013. – Т. 13. Сер. Философия. Психология. Педагогика, вып. 1. – С. 33–36.
9. Кирюшин А. Н. Идея симулякра в понимании виртуального: от Платона к постмодернизму / А. Н. Кирюшин, А. Н. Асташова. // Гуманитарные научные исследования. – 2012. – № 8. – Режим доступа: <http://human.snauka.ru/2012/08/1593>
10. Маньковская Н.Б. Эстетика постмодернизма / Н.Б. Маньковская. – СПб.: Алетейя, 2000. – 347 с.
11. Феррони В. В. Теория «симулякров» Ж. Бодрийяра: «Ностальгия по настоящему» / В. В. Феррони // Вестник Воронежского государственного университета. Серия. Гуманитарные науки. – 2001. – № 2. – С. 223–235.

Ричко В. Ю.

аспірант кафедри філософії

Рівненський державний гуманітарний університет

м. Рівне, Україна

ЕТНОРЕЛІГІЙНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПОЧАЇВСЬКОЇ ЛАВРИ ТА ЇЇ РОЛЬ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЙ СЬОГОДЕННЯ

Церква у різні історичні періоди вважалася тією інституцією, яку намагалися контролювати й впливати на її діяльність. Особливо це стосується великих монастирських центрів, які відігравали важливу роль в історичних та ідентифікаційних процесах у державі. Однією із таких святинь є Свято-Успенська Почаївська лавра.

Монастир за час свого існування неодноразово змінював юрисдикційну приналежність. Так, уперше він згадується в історичних документах, датованих XVI ст., у якості православної обителі. Впродовж початку XVIII – першої половини XIX ст. він належав ченцям Чину Святого Василя Великого (василіанам). Зрештою, 1832 р. Почаївський монастир знову переходить у юрисдикційну приналежність до Російської православної церкви [2, с. 44-45].

Нині Почаївська лавра вважається найбільшою православною святинею Волині, другою за величиною в Україні (після Києво-Печерської лаври), а також одним із найбільших християнських монастирів у Східній Європі. Її вважають «своєю» чи не всі традиційні Церкви нашої держави, позаяк, і це парадокс, саме Почаївська лавра провокує конфлікти між ними. Саме тому виправдано звернутися до більш ґрунтовного студіювання питання місця і ролі цієї святині в контексті конфлікту ідентичностей у сучасному православ'ї в Україні.

Питання ідентифікації Почаївського монастиря завжди привертало до себе особливу увагу вчених, зокрема філософів і релігієзнавців. Це було пов'язано з тим, що ця обитель була місцем паломництва і те, що в ній відбувалося, впливало на віруючих, які

приїжджали туди. На підтвердження цього наведемо слова відомої в українській діаспорі та в Україні громадської діячки А. Фігус-Ралько, котра свого часу вона була співробітницею митрополита Іларіона в Консисторії Української православної церкви в Канаді, працювала з англomовною кореспонденцією владики. Відтак, жінка була в Почаївському монастирі як у радянські часи, так і в період незалежності України. Її враження від перебування в цій обителі дають можливість окреслити тенденції процесів і змін, що відбувалися у ній. Текст листа Анни Фігус-Ралько з особистого архіву дослідника М. Тимошика наведемо повністю.

Ось що вона писала: *«Вперше я відвідала Почаїв 9 липня 1968 року. Історик Почаєва Андрій Василевич Андіюк подарував мені альбом усіх тамтешніх церков і каплиць. На той час у Лаврі панувала українська мова. Вдруге я побувала там 3 серпня 1989 року. Благочинний ігумен Питурич хоч і розмовляв з нами, канадськими українськими, українською, до своїх підлеглих звертався російською. Коли я почала оповідати про Українську православну церкву в Канаді та про нашого митрополита Іларіона (в миру – професора Огієнка), мій співрозмовник, почувши це прізвище, відразу ж заявив, що не знає ані такої церкви, ані такого митрополита. Зараз від нього повіяло холодним вітром. По прибутті в Канаду я все ж вислала йому окремим пакетом «Святу Почаївську лавру». Третій раз – у травні 1994 – їхала до Почаєва в товаристві о. Якова з Тернополя, який добре знав життя Лаври. Цього разу в Лаврі не чути було української мови. Монахи вже боялися до нас приступати. Звідусіль чомусь дихало ворожістю й неприязню до українців...»* [3]

Анна Фігус-Ралько, народжена в Канаді в сім'ї українських піонерів-переселенців з Тернопільщини, не помилилася у свої відчуттях. Вже невдовзі історики та релігієзнавці будуть писати про те, що якби не парадоксально це виглядало, але саме з набуттям Україною державної незалежності проросійські позиції насельників цього монастиря чомусь стали посилюватися. До речі, про схожу ситуацію

пишуть дослідники й у Києво-Печерській лаврі, яка також перебуває у юрисдикції УПЦ (Московський патріархат).

Певне пояснення неоднозначної ситуації, що склалася в Почаївському монастирі, дається й у книзі його дослідника, священника УПЦ (Московський патріархат) В. Зелінського під назвою «Обійми отча...: Нариси з історії Почаївської лаври». У ній він, зокрема, акцентує на тому, що оскільки Почаївська лавра у середині 80-х рр. ХХ ст. зблизилася з іншим потужним православним центром духовного і чернечого життя, а саме російською Троїце-Сергіївою лаврою, чимало почаївських монахів пішли зі свого монастиря, що стало щаблюною до розколу як почаївської чернечої спільноти, так і їхньої ідентичності [2, с. 100-102].

Свідченням цього, зокрема, стало те, що ченці на території Почаївської лаври робили антиукраїнські акції, наприклад, знищували проукраїнські книги про святиню. Так, у своїй праці М. Тимошик розповідає про те, що після анафеми й вигнання з монастиря патріотично налаштованого намісника ієромонаха Іакова нове керівництво з особливою запопадливістю перед Москвою організувало наступ на все українське – мову, традиції, книги. Найперше з прилавоків монастирської книжкової крамниці зникли буквально всі українськомовні богослужбові книги. Наступним кроком стала чистка бібліотечних фондів обителі. Саме так надіслані А. Фігус-Ралько з Канади українські видання, зокрема й Огієнкова «Свята Почаївська лавра», потрапляють до розряду «єретичних». Більше того, як твердить М. Тимошик, *«...Окремі ченці звертаються до віруючих почаян приносити книги Огієнка про історію Почаївської лаври нібито для створюваної при монастирі «воскресной школы». Насправді ж ці книги збирали для... багаття, яке незабаром запалало на святій Почаївській горі»*. За словами цього автора, *«У тому страшному полум'ї горіла не лише «Свята Почаївська лавра» митрополита Іларіона, а й багато інших українських друків...»* [6, с. 167-169].

Розголос про спалені промосковськими монахами Почаївського монастиря українські книги швидко розійшовся містечком та його

околицями. Від розмов між людьми це дійшло й до публікацій у пресі. Зокрема, замітка щодо цієї ситуації була опублікована в тамтешній газеті «Діалог». Говорив про це у своєму виступі на місцевому радіо й місцевий чиновник Г. Чернихівський. Телефонували мешканці Почаєва й до місцевого райвідділу Служби безпеки України. Позаяк, належної оцінки цьому справді антидержавному акту органи місцевої влади так і не дали. Більше того, історію намагалися зам'яти. Однак вандалістський вчинок промосковських ченців привернув увагу світової преси. Матеріали про це, зокрема, були вміщені в американській «Свободі» [9] та канадському «Гомоні України» [9].

Коли ж новина про спалені книги на Святій Почаївській горі дійшла до Києва, голова Фундації імені митрополита Іларіона (Огієнка), заходами якої здійснюється першовидання його книг в Україні, офіційно звернувся за роз'ясненням до голови управління СБУ в Тернопільській області. Наведемо витяги з цього листа: «... *На території Лаври на початку 90-х років, за вказівкою керівництва Московської церкви, якій нині належить святиня, біля Успенського собору були привселюдно спалені книги видатного діяча українського відродження Івана Огієнка (митрополита Іларіона), зокрема, його наукова праця «Свята Почаївська Лавра», що вийшла друком у Канаді наприкінці 50-х років»* [8].

Сучасні ж вітчизняні філософи та релігієзнавці намагаються дати свою оцінку цій ситуації. Так, Петро Кралюк пояснив такий крок ченців Почаївського монастиря різницею у конфесійній приналежності. *За словами* Юрія Чорноморця, наявність проблеми з ідентичністю пояснюється тим, що значною мірою московська ідентичність живилася за рахунок класичної української. Для останньої було характерне поєднання обрядовір'я з пошуком шляхів морального євангельського ідеалу, колективізм – з індивідуалізмом, покора владі із розбудовою власних «хуторів» (острівців свого роду «громадянського суспільства»). Деякі дослідники намагалися довести, що українська ідентичність не мала парадоксального поєднання рис, характер-

них для московщини, а мала лише протилежні (євангелізм, індивідуалізм і т.д.). Але скоріше можна говорити саме про поєднання в українській християнській ідентичності віри в обряд із розумінням необхідності моральних якостей, віри в громаду як вияв майбутнього братства – із пам'ятанням про своє серце як вмістилище Царства Божого, покору владі – із «святим бунтом» (останній момент цікавий: бунтівники російські свідомо існували як відступники від Бога (М. Панченко, діалоги із М. Гумільовим), а українські «святили ножі»!) [10].

Нині історики та релігієзнавці говорять про те, що в Україні відбувається неофіційна, так звана таємна боротьба за Почаївську лавру. Хоча, чим вона завершиться, наразі спрогнозувати важко. Втім, дослідник і богослов митрополит Іларіон (Іван Огієнко) у своїй праці про святиню називав Лавру душею саме українського народу та писав: *«Сімсот літ існує Почаївський монастир як фортеця православ'я на Волині, сімсот літ він – душа українського народу. Сімсот літ він – головна святиня Волині, яку любить і шанує не тільки народ волинської землі, але й народ усієї України. Це все накладає на нас великі обов'язки до своєї віковичної святині. Такі ж самі обов'язки і Святої Почаївської гори до свого рідного українського народу»* [6, с. 378].

Дослідники припускають, що ці слова можуть стати пророчими: Лавру припинять де факто втягувати у політичні перипетії, прикриваючись тим, що де юре Церква поза політикою, й святиня зможе спокійно існувати, виконуючи свою головну функцію – бути духовною обителлю та місцем для паломників.

Отже, наразі можна зробити висновки, що Почаївська лавра в контексті конфлікту ідентичностей у сучасному православ'ї в Україні відіграє провідну роль. Святиня, незважаючи на процеси, що відбуваються нині в Україні, залишається одним із найбільших осередків паломництва, в тому числі й серед прихожан Української Православної Церкви Київського патріархату, та має безпосередній або опосередкований вплив на релігійне середовище, суспільне, і як

би це не намагалися спростувати, все ж й на політичне життя у державі. Особливо це відчувається нині, коли постало питання про надання Томосу про створення Помісної Православної Церкви в Україні. Наразі звернення щодо цього розглядає Вселенський Патріарх, а священослужителі УПЦ МП вже погрожують тим, що у разі визнання Української Православної Церкви Вселенським Патріархом – не оминуть кровопролиття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Добош О., прот. Розкол: патріотизм чи злочин / прот. Олексій Добош. – Почаїв: Видавництво Почаївської лаври, 2002. – 40 с.
2. Зелинский В., св. Объятия Отча...: Очерки по истории Почаевской лавры / В. Зелинский. – Свято-Успенская Почаевская лавра, 2000. – 192 с.
3. Лист Анни Фігус-Ралько до професора Миколи Тимошика від 3 лютого 2004 року / А. Фігус-Ралько // Особистий архів Миколи Тимошика.
4. Мичко С. Церковний удар по уряду: Почаївську лавру відстоюватимуть аж до громадської непокори / С. Мичко // Україна молода. – 2003. – 28 серпня.
5. Мороз В. Почаївська лавра в історії України: чого не добачають політики / Володимир Мороз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/12539-pochayivska-lavra-v-istoriyi-ukrayini-chogo-ne-dobachayut-politiki.html
6. Огієнко І. Свята Почаївська лавра / І. Огієнко / упорядник М. Тимошик. – К.: Науково-видавничий центр, 2004. – 440 с.
7. Тимошик М. Історія і сьогодення Святої Почаївської лаври / М. Тимошик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hram.in.ua/biblioteka/osnovy-viry/261-book261/3134-title3683>
8. Тимошик М. Спалена книга буде перевидана / М. Тимошик // Свобода (США). – 2004. – 2 квітня.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України у Києві. – Ф. 3563. – Од. зб. 188. – Арк. 40, 41.

10. Чорноморець Ю. Сучасні проблеми з релігійною ідентичністю: трагедія православ'я / Ю. Чорноморець [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://religion.in.ua/main/analitica/10102-suchasni-problemi-z-religijnoyu-identichnistyu-tragediya-pravoslavyya.html>

Сапега В. В.

аспірант кафедри філософії і методології познання
*Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова
г. Одеса, Україна*

КРИЗИС ЭСТЕТИКИ (МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ РАКУРС)

Вторая половина XX – начало XXI столетий отмечена переоценкой традиционной эстетики как философской дисциплины, исследующей феномен искусства. В современной литературе под кризисом эстетики понимают утрату традиционной эстетикой своего исключительного положения в теоретических осмыслениях тех процессов, которые происходят в области искусства.

Среди главных причин можно выделить следующие: актуализация эстетических исследований в условиях эстетизации повседневности, обнаружение недостатков традиционной эстетики, обращение к первоначальному греческому значению понятия *aisthesis* и расширение эстетики до теории способов восприятия. Остановимся на каждом пункте в отдельности.

В современную эпоху эстетика принципиально меняет свое положение. Не принимается сведение ее к философии искусства. Мы наблюдаем нарастание внимания к тому, что включено в буквальное значение термина «эстетика» – внимания к чувству, чувственности, интенсивности эмоционального переживания, чувственному восприятию. Эстетизацию можно назвать принципом совре-

менной культуры и принципом движения от модерна к постмодерну. Главным образом имеется в виду приобретение эстетического характера теми сторонами современной жизни, которые прежде оставались далекими от традиционного предмета эстетики. Осуществляется эстетизация сознания, что означает: мы больше не принимаем первых или последних оснований сущего; реальность представляется нам искусственно созданной, то есть рассматривается как сотворенная, изменчивая, необязательная, беспочвенная и т.п.

Эстетизация – это расширение жизненных возможностей индивида, но одновременно и усложнение жизни, поскольку мы должны сами обозначить ту территорию, на которой будет разворачиваться наша жизнь, должны сами сформировать «смысл». Эстетический объект сегодня не мыслят как нечто уникальное, эстетика и искусство не удалены от других сфер человеческой жизни. Искусство сегодня не пытается утвердить свою автономию. Оно старается преодолеть традиционные границы художественной системы и сделать мир лучше. Художественное творчество – это не только то, что под ним понимают учебники по искусствознанию и эстетике. Следует признать и такие виды творчества, как садоводство, декоративное искусство и дизайн, любительскую живопись, поп-музыку.

В целом, эстетизация – это такое общественное явление, которое оказывает влияние на трансформацию всего современного общества. Социальные структуры трансформируются через становление медиасферы, субъективность – в общем порыве к созиданию жизни по принципам искусства. В качестве форм исследования сферы эстетического сегодня выступают социология, социальная антропология, психология и медиа-исследования. Это означает, что эстетические практики не связаны исключительно с категориальным аппаратом философии искусства. Указанные дисциплины берутся исследовать плюрализацию материальных ресурсов и техник эстетического производства, а также форм его социальной организации [1, с. 458].

Современная эстетика стремится стать репрезентантом глубинных изменений культурного и социального опыта постмодерных

обществ. Обращение к первоначальному греческому значению понятия *aisthesis* и обнаружение «эстетизированных» областей знания (политики, экономики, повседневности, природы) за пределами искусства сделало само понятие «эстетика» рефлексивным и расширило словарь эстетики [2].

В 80-е годы XX века эстетика была отчетливо актуализирована как теория способов восприятия, то есть как *aisthesis* [3, с. 130]. Она стала саморефлексивной: эстетикой эстетики. Эта трансформация и расширение эстетики за рамки только философской теории искусства привело к актуализации кантианской эстетики. В том смысле, что эстетика вновь проявляет интерес к способности суждения, вкусу и другим составляющим субъективного опыта.

Многие современные философы, начиная с Ф. Ницше, выражают эстетике Канта свое недоверие. Неклассическая эстетика отказывается от классического понимания эстетики как метафизики, философии прекрасного, философии искусства, критики способности суждения, с отказом от принципов универсализма и незаинтересованности [4, с. 6]. Пересматривается и кантовская эстетика. Как пишет М. Дюфрен, практика современного искусства «обращается не к почтительному и пассивному созерцанию и тем более не к ученому анализу. Не обращается она и к красоте, такой, как ее видит хороший вкус. Эта практика обращена к тому, чтобы силой или нежностью пробудить в нас мощь воображаемого, которое совсем не обязательно считается, как того хотел Кант, но которое помещает нас в мир и делает нас более восприимчивыми к необходимости его показать» [5, с. 35].

Сегодня эстетический объект формируется в процессе взаимодействия художника/автора и зрителя. Задействован принцип интертекстуальности (Ю. Кристева). Зритель – соавтор, от его выбора зависит, как будет вести себя изображение. Сам процесс взаимодействия со зрителем становится эстетическим объектом, в то время как в классической парадигме процесс восприятия эстетического объекта вынесен за границы самого объекта.

Но то, что в современном искусстве часто целью является не сам создаваемый арт-объект, а формирование нового способа восприятия, новой чувственности, расширение смыслового горизонта переживания мира, делает вновь актуальной эстетику Канта. Нам представляется, что эстетика Канта ближе современной философии искусства, которая подчеркивает, прежде всего, активные функции искусства – возбуждение чувств, переоценку реальности, побуждение к действию. Кроме того, есть проблемы, решение которых неизбежно задействует ресурсы эстетики Канта. Ведь эстетическое перестает быть связанной формой искусства и возвращается в стихию субъективности. Отсюда актуальным становится осмысление «эстетического опыта».

В философии так и не сложилось согласия относительно содержания понятий «опыт» и «эстетический опыт». В частности, не понятно, как оба вида опыта соотносятся друг с другом, назовем мы эстетическим опыт художника или зрителя. Немецкий философ, последователь Э. Гуссерля Людвиг Ландгребе в работе «Что такое эстетический опыт?» (1983) предположил, что интерес философов к теме искусства связано с открытием «неких глубинных слоев сознания», наличие которых «недвусмысленно указывает на существование того, что можно считать общим всем людям и в чем мы почти единодушно готовы видеть искусство» [6, с. 206]. Ландгребе отталкивается от понимания эстетического опыта как реальной чувственной встречи с произведением. Эта чувственная встреча – базис эстетического опыта. Она случается не только в созерцании (в видении), но и при слушании, при осязании, хватательных движениях, ходьбе.

По мнению немецкого философа, необходимо «так расширить понятие созерцания, чтобы в нем были концептуализированы все вышеупомянутые функции чувственной непосредственности» [там же, с. 210]. Гуссерль посвятил функции телесных движений, кинестезий, в построении предметов восприятия большое исследование («Ideen II»). Благодаря этим исследованиям кантовское противопоставление чувственности как рецептивности и спонтанности ра-

судка оказалось поставленным под сомнение. «Мир», взятый конкретно, есть не что иное, как игровое пространство возможностей самодвижения, в противном случае, для нас не было бы никакого мира. И развитию самосознания по типу «я мыслю», которое, по Канту, «должно быть способным сопровождать все мои представления», предшествует опыт самодвижности. Он и есть основание возможности или базовое условие возможности любого вида опыта. И это «условие возможности» получено не путем обратного заключения от опыта к его основанию, но в самом опыте осуществления движения до всякой рефлексии на него» [там же, с. 213]. Размышлять в этом направлении Канту мешали его собственные терминологические разграничения.

Учение Канта о способности воображения содержит упоминание «продуктивного синтеза». Но Кант «упустил из виду «спонтанность» чувственности, и поэтому чувственность у него оказалась в подчиненном положении. Он рассматривает ее «только как поставщика материала для мышления». Так что «результаты кантовского анализа следовало бы извлечь из того контекста обоснования, который был намечен самим Кантом» [там же, с. 220].

Опыт перехода от целенаправленного к свободному кинестетическому движению — точка эстетического опыта. Л. Ландгребе наследует и творчески развивает кантианский подход в эстетике — его интересуют эстетические компоненты вкуса и восприятия, которые исследуются через трансценденталии, с помощью которых происходит восприятие предметного мира.

Сегодня наблюдается реэстетизация многих практик современного искусства, которые оказываются в горизонте эстетического опыта путем переосмысления самих позиций кантовской эстетики [7]. К восходящей к Канту модели эстетики близки Клемент Гринберг, Розалинд Краусс, Жак Рансьер, Жорж Диди-Юберман, Кристоф Менке, Юлиана Ребентиш. В этом можно видеть позитивную тенденцию.

ЛИТЕРАТУРА

1. Фундаментальные проблемы культурологии: Том 5: Теория и методология современной культурологии / Отв. редактор Д. Л. Спивак. – М., СПб.: Новый хронограф, Эйдос, 2009. – 624 с.
2. Хіменес М. Естетика, естетичне // Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Пер. с фр. – Том четвертий. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. – 225–229.
3. Павлова О. Актуальність естетичного // Філософська думка. – 2013. – № 5. – С. 124–133.
4. Эстетика на переломе культурных традиций. – М.: ИФ РАН, 2002. – 237 с.
5. Дюфрен М. Кризис искусства. Пер. Э.П. Юровской // Современная западно-европейская и американская эстетика: Сборник переводов / Под ред. Е.Г. Яковлева. – М.: Книжный дом «Университет», 2002. – С. 26–36.
6. Ландгребе Л. Что такое эстетический опыт? Пер. С.А. Завадского // Современная западно-европейская и американская эстетика: Сборник переводов / Под ред. Е.Г. Яковлева. – М.: Книжный дом «Университет», 2002. – С. 206–223.
7. Чухров К. Эстетики никогда не было, или Адорно versus Краусс // Художественный журнал. – 2016. – № 97. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://moscowartmagazine.com/issue/19/article/270>

Сідак Л. М.

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри культурології
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

ЗАВДАННЯ ЕТИКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Сьогодні, мабуть, важко знайти тему найбільш актуальну, найбільш обговорювану і суперечливу, аніж глобалізація. У цілому глобалізація виявилася складним феноменом як для суспільної свідомості, так і для наукового аналізу. Зокрема, предметом дискусій стали сутність, походження і природа цього явища. Але не менш важливими є усвідомлення значення глобалізації для людства й окремої особистості, її моральна оцінка, а також небезпек, які несе нам глобалізація. Це дозволить обґрунтувати зміни у законодавстві, гуманітарній політиці, які б відповідали новим реаліям.

У загальному розумінні глобалізація – це процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації, надання певному явищу планетарного значення. Як будь-який феномен вона має відносну цінність, а отже, може виявляти як позитивні, так і негативні впливи і на розвиток людства в цілому, і на існування народів та життя окремих індивідів. Все залежить від того, у чийх руках будуть головні важелі, механізми глобалізації, які цілі вони будуть визначати, які засоби застосовувати. Від цього залежить, чи буде глобалізація в цілому сприяти розвитку людства та покращенню умов його існування, чи призведе до руйнації як окремої особистості, так й усього людства.

На жаль, сьогодні можна констатувати, що процеси глобалізації активно сприяють руйнівним процесам, обумовлюють, підвищують їх небезпеку; завдяки глобалізації зло відкрито прогресує в усьому світі, виявляється у найвишуканіших формах, а саме: планетарного

значення і масштабу набувають людські вади, збочення підносяться до чеснот; у цілому спостерігається активізація елементів регресу і деградації як на соціальному, так й індивідуальному рівнях. Негативний вплив глобалізаційних процесів нерідко осмислюється як глобальні проблеми людства [3, с. 59-60]. Це спонукає визнати не лише глобальність причин, а й глобалізацію викликаних ними небезпек, а також поставити проблему їхньої невідворотності.

Так, до проблем, які завдяки глобалізації економічних, соціальних, інформаційних процесів, розвитку технологічних можливостей перетворилися на глобальні небезпеки і періодично переходять у фазу кризи, належать загроза глобальної війни, енергетична й сировинна [1, с. 53-189], продовольча й екологічна проблеми [1, с. 109], актуальна зокрема для України ядерна загроза, економічні кризи й проблема подолання технологічної відсталості більшості країн та регіонів світу, подолання негативних впливів науково-технічного прогресу тощо. Так, нерідко доводиться чути застереження про небезпеку самознищення людства як наслідок його морального зубожіння [4].

Дослідження окремих глобальних небезпек свідчать про їх спільний знаменник. Насамперед цілком очевидно є роль егоїзму у їх виникненні. Більшість з них мають комбіновану природу, наприклад, соціально-економічну (голод) або соціально-біологічну (епідемії). У них декількома лініями переплітаються морально-етичні проблеми, основою яких є криза свободи і саморозвитку особистості, егоїзм у різних його проявах.

Наприклад, аналіз небезпек, природа яких має економічну складову, свідчить про кризу трудової етики зокрема та кризу економічної етики взагалі, які полягають, по-перше, у прагненні заволодіти якомога більшим обсягом ресурсів без врахування балансу власних потреб і потреб інших, та, по-друге, у прагненні заволодіти ресурсами при якомога меншій витраті власних ресурсів та праці, бажанні робити гроші «з повітря» і, по-третє, у втраті традиційних моральних мотивів праці.

Конфліктність теж ґрунтується на зіпсованості духовного буття особистостей і суспільства в цілому, моральній ницості як джерелі різноспрямованості суб'єктивних забаганок, прагнень, устремлінь та готовності діяти в умовах конфронтації, війни, бунту. Відтак, конфліктність, а разом з нею загроза глобальної війни є проявами кризи саморозвитку особистості [2, с. 58-59].

Глобальні проблеми голоду, екологічні кризи також потребують осмислення у категоріях етики, що стимулювало виникнення й активний розвиток екологічної етики. А оскільки усі глобальні небезпеки, які загрожують людству, у своїй основі мають духовну кризу особистості та суспільства, то є усі підстави для твердження про кризу сучасної культури та духовну кризу як глобальну проблему. І осмислення цієї загрози повинно ґрунтуватися на етичних дослідженнях.

Духовну кризу як етичну проблему, а разом з тим кризу сучасної культури, можна розглядати як деградаційні цикли. Так, духовна деградація особистості спричиняє руйнацію у тих чи інших секторах життєвого середовища людини (соціальних, екологічних системах тощо). Це викликає глобальні небезпеки, які погрожують людині, збіднюють її буття, викликають подальшу деградацію особистості. А рушійною силою руйнації на кожному етапі є егоїзм. Він є причиною деградації особистості, рушійною силою і наслідком глобальних небезпек, що загрожують людству. Отже, одним із важливих завдань етики на сучасному етапі є осмислення природи егоїзму як духовного явища та окремих його проявів в різних секторах життєвого середовища.

Разом з тим духовне життя фіксується у культурі, динаміка сучасних культурних процесів є показником рівня досконалості духовного життя. Тому дослідження духовної культури, її моральна оцінка є найзручнішим інструментом осмислення рівня егоїстичної орієнтації суспільства. Ми звикаємо оцінювати культурні явища з точки зору естетики або ефективності. Наприклад, культуру споживання і пов'язану з нею культуру підприємництва оцінюємо з точки зору

економічної ефективності: нестримне споживання стимулює виробництво, отримання прибутку, зайнятість населення. Але при цьому вичерпуються ресурси, породжуються екологічні проблеми, деформується трудова та економічна етика, виникають економічні кризи. Ці явища осмислюються як загрози вже тоді, коли вони суттєво погіршують стан життєвого середовища. Але моральна оцінка споживачтва дає змогу виявити його егоїстичну складову, осмислити його як загрозу і спробувати своєчасно обмежити.

А обмеження егоїзму може означати лише розвиток особистості, а, отже, розширення її свободи. Такі міркування дають можливість осмислити етику як філософію свободи, духовної досконалості, саморозвитку. Це одне із найважливіших завдань етики на сучасному етапі.

Ще одним завданням етики є осмислення критеріїв моральної оцінки [4], очищення моральної свідомості від примар аксіологічного плюралізму, суб'єктивізму, емотивізму тощо.

Мораль слід визнати єдиним універсальним способом регуляції усіх типів відносин у житті людини. Тому не лише духовне буття окремої особистості і пов'язані з ним проблеми саморозвитку, любові, дружби, сімейних стосунків повинні бути предметом етики, а й право, політика, економіка, наука потребують методологічної основи, моральних критеріїв оцінки явищ.

Відтак етика покликана допомогти сучасній людині осмислити життя в усій його багатозначності та глобальності, розширити горизонти індивідуального сприйняття світу, вводячи у нього високі моральні критерії оцінки усього, що відбувається, показати зв'язок сучасного з минулим і майбутнім.

Актуальною для етики залишається проблема формування моральної культури суспільства й особистості, рівень якої на сьогодні явно незадовільний, про що й свідчать сучасні глобальні проблеми.

Отже, завдання етики на сучасному етапі розвитку людства не є абсолютно новими. Їх основний зміст не змінюється, але вони набувають актуальності, гостроти і вимагають постійного пошуку, осмислення та відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барбур И. Этика в век технологии: Перевод. – М.: Библейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2001. – 380 с.
2. Сідак Л.М. Моральна деградація особистості як основа конфліктності у сучасному світі // Вісник НЮАУ ім. Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / Редкол.: А.П. Гетьман та інші. – Вип. 4. – Харків: Право, 2010. – 224 с. – С. 49–60.
3. Сідак Л.М. Егоїзм як основа руйнації у сучасному життєвому середовищі людини // Вісник ХНПУ ім. Г.Сковороди «Філософія» / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.Сковороди. – Вип. 33. – Харків: ХНПУ, 2010. – С. 58–69.
4. Урсул А.Д., Марушевский Г.Б. Морально-этические проблемы человечества в перспективе перехода к устойчивому развитию // Социодинамика. – 2013. – № 11. – С. 1–68. http://e-notabene.ru/pr/article_10244.html

НАПРЯМ 3. СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Maksymenko O. O.

Leading Sociologist at the
Department of Methodology and Methods of Sociology
*Institute of Sociology
of the National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

SOME NOTES ON URBANISATION: WHY DOES IT SEEM UNSTOPPABLE?

What have we known so far about the role of cities in today's life and throughout human history? Needless to say, cities are essential to political, economic, social and cultural life in any country. They are indispensable to human progress, and they are often considered to be the true drivers of globalisation. Furthermore, as some researchers contend, cities are likely to overshadow nation-states in the global arena. Naturally, this begs the question «Why is that so?» This is partly because cities have oftentimes been more flexible than states, more agile and adaptable to changes, whereas states have sometimes been unable to maintain their existence. They emerged, got stronger, asserted themselves in the international arena. Then something went wrong, due to certain internal or external factors, and states started weakening, their influence waned, and they even ended up falling apart and vanishing off the map.

Political boundaries between states have never been immutable. Besides, in the age of globalisation they are getting more and more easily transcendable. States are often labelled «outdated», «unnatural, even dysfunctional, units for organising human activity and managing economic endeavour» [2] in today's world. In fact, what we are witnessing now is a

tremendous shift of power, consolidation of material and human resources in big cities [1].

Cities are no longer subordinate to states: they are powerful networks of institutions and actors that co-produce the economy. Moreover, cities have taken the lead in promoting progressive changes many times throughout history. For example, ancient Mesopotamian cities were important centres of crafts and commerce, Greek polises are recognised as the cradle of democracy, cities in medieval Italy were always associated with education, science and art, the Hanseatic League encompassed all key seaports in the north-western and eastern parts of Europe. In early modern England, cities were conducive to industrial development, which grew into the Industrial Revolution. Cities have frequently given impetus to major political transformations such as the French Revolution in the late 18th century, «velvet revolutions» in countries of the former Socialist bloc, «colour revolutions» in post-Soviet states, etc. By the way, all successful revolutions have occurred in cities so far. Although there were a lot of peasant revolts, particularly in the Middle Ages, almost all of them were put down, while revolutions in cities usually won. Even religion, this seemingly unalterable institution, undergoes considerable changes in the urban environment. For instance, the Protestant Reformation, which is deemed to be a revolution in religion, began more than 500 years ago in a German city Worms.

Nowadays, cities continue to play an outstanding role in science, technology, commerce, education, arts, culture, etc., being the centres of innovation and creativity. Universities and science laboratories were born in cities and are tightly connected to them. Contemporary art is entirely urban by nature. Cities also have demographic weight on their side: for the first time in history, in 2014, the majority of humans live in cities [3].

However, everything has its benefits and drawbacks, and urbanisation is not an exception in this regard. Unfettered urban growth also entails considerable problems such as traffic congestion, air pollution (which is typical of East Asian metropolises), conspicuous consumption, social and cultural disparities between different districts of the same city (e. g., Rio

de Janeiro and São Paulo), affordable housing crisis. Cities are being increasingly regarded as places for investment, rather than places for living. They are being expected to attract capital, even from dubious sources, rather than to serve their residents' needs. Nevertheless, there is something that urges people to leave their homes in the countryside or in small towns and move to big cities. And this process is unlikely to be stopped in the near future.

REFERENCES

1. Eger J. M. Globalisation 3.0 Is Shifting Power From Nations to Cities Around the World // The Huffington Post. – 6 December 2017. [Electronic resource]. – Access mode: https://www.huffingtonpost.com/john-m-eger/globalization-30-is-shift_b_9766282.html.
2. Ohmae K. The Rise of the Region State // Foreign Affairs. – Spring 1993. – Volume 72, Number 2. [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.foreignaffairs.com/articles/1993-03-01/rise-region-state>.
3. Swilling M. The Curse of Urban Sprawl: How Cities Grow, and Why This Has to Change // The Guardian. [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.theguardian.com/cities/2016/jul/12/urban-sprawl-how-cities-grow-change-sustainability-urban-age>.

Піддубний В. А.
кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник відділу соціальної експертизи
Інститут соціології
Національної академії наук України
м. Київ, Україна

СОЦІОЛОГІЯ СЬОГОДЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ КОНЦЕПТ І МОДЕРНІ ПРАКТИКИ

Нині світовий соціум знаходиться в турбулентному стані, динаміка якого надто швидкоплинна в своєму історичному філогенезі. Він функціонує в системі утворення нової соціальної реальності, яка характеризується все більшим впливом життєздатних соціальних технологій та стратегії перспектив окремих країн і народів, а також всього людства в цілому. Але ця реальність, як планетарне суспільство, не формується, оскільки відбувається становлення локальних регіональних утворень (союзів, груп) держав, націй, народів. Поруч із глобалізацією по-західному, основу якої складає вестернізація, утверджується істернізація, тобто визнання проникнення локальних паттернів східних культур на глобальний рівень. Останнє спричиняє креативізацію різновидів соціокультурних утворень глобального характеру, які не вписуються у всезагальний суспільний планетарний контент.

Необхідно взяти до уваги, що соціальне, яке консолідує конкретне локальне суспільство, відрізняється від соціального іншого суспільства. Скажімо, українська соціальність може створити з шведською соціальністю єдиний соціоцентризм? Скоріше це буде певний гібрид, а не соціально зінтегрована спільнота в річищі соціальної глобалізації.

У цьому питанні знаний німецький соціолог Ю. Хабермас згодний з думкою «євроскептиків», що заперечують наявність такої глобалізації, оскільки, на їхню думку, не виконуються принаймні в єв-

ропейському просторі три умови її розгортання: не існує загальноєвропейського громадянського суспільства; відсутній загальноєвропейський народ; не сформувалося загальне замовлення / інтерес на такого ґатунку глобалізацію [1, с. 273-279]. Такий скепсис поділяють і соціонауковці, у яких зростає розуміння як завершення ери глобалізації, так і переходу до нової конфігурації тенденцій сучасності, котрі починають увиразнювати постглобалізаційні орієнтації. А втім не варто протиставляти глобалізаційні та неглобалізаційні процеси, а мати на увазі співвідношення їх в конкретних випадках виділення та центральності визначальних характеристик і трендів еволюції світового соціуму.

Сучасні планетарні турбулентності суспільного розвитку найбільше вплинули на соціологію, якій довелось переосмислювати свій усталений статус, змінювати предметну область, винаходити інноваційні методології, розробляти адекватні дослідницькі програми і технології [2, с. 115].

Соціологія як наука про суспільство набуває нової епістемологічної якості, долаючи свої усталені дисциплінарні обмеження. Ясно, що це – складний, довготривалий та суперечливий процес, який спрямований на виконання фундаментальних та прикладних завдань. Останні забезпечують безпосередній вихід фундаментальної соціології до суспільної практики, вирішення значущих проблем розвитку соціуму. Отже, формування нової якості соціології вимагає реалізацію таких головних завдань: створення нової теоретичної реальності (систему ідеальних об'єктів, когнітивних засобів, адекватних методів пізнання соціального світу); кардинальне оновлення категоріально-поняттєвого арсеналу адекватного глобальному науковому інтересу соціології; збагачення наукового інтелекту соціології за рахунок запозичення із соціальних дисциплін знань про глобальну реальність [3, с. 216]. Також продовжується реконструкція програм соціального дискурсу щодо модернізації суспільств як цивілізованої технології їх інтеграції в глобальний соціальний простір.

Отже, реальність нашого часу дає підстави стверджувати зростаюче значення модернізаційної парадигми як в контексті теоретизування, так і в функціонуванні соціуму. Практична інтеграція суспільств в світовий соціальний простір з врахуванням ролі модернізації здійснюється на засадах таких складових:

1)культурна – ступінь узгодженості між культурними стандартами, нормами та зразками поведінки індивідів і соціальних груп;

2)нормативна – додержання загальних цілей та цінностей, усвідомлення своєї диспозиції в групі й суспільстві;

3)комунікативна – обмін інформацією, знаннями, моделями поведінки;

4)функціональна – взаємозалежність між людьми, включеними в різні соціорольові структури;

5)соціотехнологічна – сукупність регулятивних відносин в соціумі, а також між суспільством і природою.

Відзначимо, що в процес модернізації нерозривно вбудовані соціокультурні виміри: емансипаційні ціннісні орієнтації, раціональна парадигма світосприйняття, особистісна відповідальність, довіра, солідарність, громадянська активність та ін. Ці загально визначені модернізаційні виміри завжди пов'язані з конкретно-історичними реаліями і втілюються через національний контекст, що породжує специфічні колізії й може призводити до соціальних дисфункцій та конфліктів [4, с. 19].

В цивілізаційному вимірі / цілеспрямованості Україна ідентифікує себе як європейська держава. Європейська смислова традиція, прагматична соціалізація індивідів та раціоналістична інституалізація соціуму, які складають основу її послідовного модерну, дають підстави вважати, що людина здатна логічно осмислити певну соціоінноваційну ситуацію. Наступним кроком є вибір обґрунтованого варіанту її розв'язання, що передбачає відповідну мету і послідовність її реалізації. Основними вимірами модернізації можна зазначити такі: 1) універсальні соціальні процеси і характеристики розвитку суспільства (в змістовному сенсі це: ринок, демократія і

стратифікація; в *формальному* сенсі це: індустріалізація та урбанізація); 2) цивілізаційна варіативність і особливості мультикультурних програм; 3) ціннісно-імперативний зміст і антиномічність; 4) перманентність змін та інноваційність; 5) зростання продуктивності, підвищення життєвих стандартів і спроможності людей.

Самодостатні (емансипаційні) цінності за важливістю, зокрема, європейського цивілізаційного вибору є постматеріалістичні пріоритети індивідів над матеріалістичними. Як стверджує К.Вельцель, ці переваги уможливлюють процес змін «традиційних конформних цінностей, що підпорядковують людську автономію дисципліні спільності, цінностями, що вивільняють і роблять акцент на виборі самої людини» [5, р. 342].

Поширеність даних цінностей у суспільстві є важливою характеристикою процесу модернізації, оскільки згідно зі стратегією інноваційної трансформації, зокрема, українського соціуму, слід очікувати, що економічне зростання і збільшення матеріального добробуту має супроводжуватися аналізом формування самодостатніх, загальноцивілізаційних цінностей, які сприяють інтеграційним процесам у суспільстві. Зокрема, важливо вивчати умонастрій як сформований під впливом географічних і соціокультурних чинників домен поведінки особистості, її чуттєво-емоційних реакцій і розуміння, що є вираженням ієрархічно зафіксованих пріоритетів культурних цінностей і соціальних норм. На аксіологічній шкалі відбувається зміщення акцентів від пріоритетів колективізму до цінностей індивідуалізму. Тут саме головний сенс становлення модерного суспільства полягає в проголошенні ідеї свободної особистості, яка усвідомлює себе в якості самодостатнього ядра раціонально інтегрованих соціальних зв'язків.

Такий ракурс дослідження модернізації має важливе значення для вітчизняної соціології, актуальними завданнями якої є: 1) пошук і реалізація світових трендів у сфері соціологічного теоретизування; 2) імплементація новітніх фундаментальних і прикладних розробок на український ґрунт; 3) застосування інноваційних дослідницьких

програм/ технологій з метою ініціації модернізаційних спрямувань українського суспільства; 4) усвідомлення перспектив розвитку глобалістичного інтелекту вітчизняної соціології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хабермас Ю., Политические работы / Ю.Хабермас. – М.: Праксис, 2005. – 312 с.
2. Смелзер Н. Проблемы соціології: Георг – Зімелівські лекції, 1995 / Н. Смелзер. – Львів: Кальварія, 2003. – 128 с.
3. Тарасенко В. Соціологія на шляху до нової якості – інтелектуального глобалізму / В. Тарасенко. – Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2012. – № 4.
4. Савельєв Ю. Соціокультурні виміри модернізації та економічний розвиток європейських суспільств: Україна в координатах цінностей та ідентичності / Ю.Савельєв. – Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2016. – № 3.
5. Welzel C. The theory of human development: Across cultural analysis / C. Welzel, R.Inglehart, H-D Kingemann // European journal of Political Research. – 2003. Vol. 42. – P. 341–379.

Шедяков В. Е.

доктор социологических наук,

кандидат экономических наук,

независимый исследователь

г. Киев, Украина

СУБЪЕКТНОСТЬ ТРАНСФОРМАЦИЙ И РЕФЛЕКСИВНОСТЬ МОДЕРНИЗАЦИИ КУЛЬТУРНО-ЦИВИЛИЗАЦИОННОГО МИРА

«Чем выше общественное положение ... и уважение к нему, тем меньшую (а не большую) тяжесть греха он может взять на себя».

(Г. Федотов)

Прогресс содержит в себе черты регресса. Общественные трансформации включают факторы уникальные и закономерные, циклические и неповторимы. Социокультурные циклы развития сочетают элементы традиционные и инновационные. Использование возможностей межпарадигмального переходного периода существенно зависит от качества социетального управления, умения соединения мастерства государственных топ-менеджеров и творческой энергии масс в искусстве соединения в модернизационных организационно-управленческих композициях стратегии, тактики и оперативного искусства. Чем выше положение на социальной лестнице – тем выше степень ответственности. Так, например, качество элиты культурно-цивилизационного мира проявляется, в частности, в умении создать и защитить: общий Сверхпроект, позволяющий структурировать мотивирующую общество мечту, настоящую на базовых ценностно-смысловых комплексах культурно-цивилизационного мира и облегчающую их плодотворное преобразование соответственно изменившимся условиям, его реализацию в массе адекватных малых и сред-

них проектов развития, сочетать в том и другом реакцию на актуально происходящее и фундаментальные динамики [1-5].

Социокультурное пространство постглобализма формируется при наложении общих тенденций и процессов, характерных для конкретных культурно-цивилизационных миров. С одной стороны, человечество продолжает освоение достижений высокого Модерна и испытывает давление глобальности. С другой, – реактуализуются характерные для Традиции социокультурные союзы и общности.

Революционный характер изменений фиксируется переходным периодом, острота которого существенно зависит от качества и структуры ценностно-смысловых комплексов своего культурно-цивилизационного мира, адекватности управленческих решений, прежде всего – в рефлексии формирования и развития общественного Сверхпроекта, культивированию социокультурной среды и точек концентрации положительных изменений. Соответственно, качество организационно-управленческого дизайна определяет состояние общественной безопасности переходного периода [6-10]. Сохранение / приобретения черт субъектности и даже подлинного политико-экономического суверенитета в условиях постглобализма требует обязательного возрождение базовых ценностно-смысловых комплексов своего культурно-цивилизационного мира и поиска собственного пути / модели развития. И соотношение индивидуальных и социальных частей ценностно-смысловых комплексов исторически подвижно, зависимо от социокультурных особенностей культурно-цивилизационного мира, опыта народа, социальной памяти и т. п. Слои общественной психологии и идеологии взаимно резонируют при трансформациях социокультурного пространства с коллективным бессознательным. Рост интенсивности духовных, душевных и интеллектуальных поисков – необходимость развития при переходе к обществу знаний. Напряжённая мыследеятельность, интеллектуальное творчество – условие конкурентоспособности культурно-цивилизационного мира при пере-

ходе к обществу знаний, где лидерами становятся те, кто создают идеи, а аутсайдеры тиражируют вещи.

Глобальные трансформации настоящее связаны не только с другой моделью развития, но и с изменением привычных ресурсов социального управления, с ростом малопрогнозируемости и многоиерархичности, а потому – с трансформацией характера взаимоотношений элиты и общества. Элита не только часть народа, она осуществляет большое влияние на народ. Обязательным условием прочной государственности есть люди – легенды, события – легенды, на основе которых народ создают общие для всех ценности и мифы. Однако проявлением качества элиты является ее полезность для народа. Безусловно, отбор в элиту зависит от нравственного состояния и условий жизни народа, а принадлежность к элите может не быть связанной с материальным фактором, основываясь на духовном, эмоциональном или интеллектуальном воздействии. Сейчас, когда складываются предпосылки политической жизни украинского государства будущего, особенно важно выделить хозяйственную и собственно политико-идеологическую элиту. В то же время, создание полноценного мегапроекта развития и качество обеспечения общественных безопасности и развития предполагает единство усилий народа и его элиты. Для этого необходимы эффективные «социальные лифты», без чего многократно повышается вероятность элитной изоляции. Дискредитация технократических рецептов социального управления как нереалистичных, усиление в начале 70-х годов внимания к ценностным ориентациям продемонстрировали, что либерально-культурная традиция не соответствует общественной практике [11-17].

Сущностные и функционально-ролевые изменения повышают диапазон личного выбора. Ранее и человек от рождения была обречена в определенных общественных обязанностях, и предметы культуры были ориентированы прежде всего на потребление верхушкой. Сейчас каждый может выбирать близкое именно для себя. Но осуществление этого выбора требует ответственности и гражданской

зрелости. И так – сетевая тотальность (в определённой степени противоположная авторитарности) становится ведущим фактором давления на человека. Интерпретации «новых» СМИ, социальных сетей, коррелируют с базовыми ценностно-смысловыми комплексами культурно-цивилизационного мира, его социокультурным пространством, социальной памятью и историческим опытом народа, способны существенно повлиять на восприятие личности. Медиакоммуникационное влияние поддерживает «бегство от свободы» и ответственности личного решения в пользу родовых стандартов и распространенных шаблонов. Как известно, смена элит связана не столько с возрастными изменениями, сколько со сдвигами мировоззренческими, этапами в диалоге общества и государства, населения и власти. Так что проблема качества элиты общество не решает только надеждами на новое поколение. В постсоветском пространстве появилась генерация «богатых детей» с идеологией потребления, легких обогащения и жизни. Они имеют много, но это – не их достижения. Существенная часть детей нынешних олигархов и бюрократов не только оторвана от жизни страны и широких масс её граждан, но и не способна самостоятельно принимать ответственное участие в реальной общественной жизни. Проблемность обеспечения общественных безопасности и развития связана с тем, что именно они должны противостоять лидерам других стран в отстаивании национальных интересов. Между тем, сегодня во многих влиятельных государствах к власти идёт поколение «пост-бэби-бумеров», с представителями которого и будут конкурировать лидеры Украины. Новое же поколение государственных управленцев в мире, как правило, существенно отличается от предшественников. В этой ситуации крайне угрожающим для страны становится отставание генераций её лидеров от времени, сохранение стереотипов, иллюзий и подходов прежних эпох [18-21].

ЛИТЕРАТУРА

1. Пантин В. И. Исследование перспектив мирового политического развития: проблемы методологического синтеза / В. И. Пантин // Полис. Политические исследования. – 2012. – № 6. – С. 27–40.
2. Шедяков В. Є. Значення ритмів, хвиль та циклів оновлення та розвитку культурно-цивілізаційних світів у реалізації процесів соціогенезу / В. Є. Шедяков // Нова парадигма. – 2014. – № 124. – С. 53–70.
3. Шедяков В. Е. Трансформации пространственно-временных характеристик в процессах социогенеза / В. Е. Шедяков // АНТРО. Анналы научной теории развития общества. – 2015. – № 1 (16). – С. 169–183.
4. Шедяков В. Е. Постглобализм как социально-экономическое явление / В. Е. Шедяков // Рухес. – 2016. – № 4 (3). – С. 104–114.
5. Володимир Шедяков: Система світогосподарських зв'язків переживає стан, близький до інституціональної невизначеності / В. Шедяков // Економіст. – 2015. – № 9. – С. 1–3.
6. Шедяков В. Е. Парадигмальный переход в теории и на практике: стратегический дизайн форсированных трансформаций / В. Е. Шедяков // Науковий вісник Херсонського державного ун-ту. – Сер. Економічні науки. – 2017. – Вип. 23. – Частина 1. – С. 54-58.
7. Шедяков В. Е. Переходный период: сущность, содержание, формы / В. Е. Шедяков // Науковий вісник Херсонського державного ун-ту. – Сер. Економічні науки. – 2017. – Вип. 25. – Частина 1. – С. 17–21.
8. Шедяков В. Е. Культурно-цивилизационные миры и проведение новой модернизации: демифологизация проблемы / В. Е. Шедяков // ВУЗ. XXI век. – 2012. – № 1. – С. 46–66.
9. Шедяков В. Е. Трансформации при становлении «умного общества»: циклы, управляемость, субъектность / В. Е. Шедяков // From the Baltic to the Black Sea Region: the national models of economic systems: Proceedings of the International Scientific-Practical

- Conference. – International Association of Political Economy, Baltia Countries Department. – Riga, Latvia, March 25, 2016. – P. 14–17.
10. Шедяков В. Е. Субъектность общественных трансформаций и формирование их вектора и результатов / В. Е. Шедяков // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2016. – Вип. 12. – С. 148-152.
11. Шедяков В. Стратегічна конкуренція макрорегіонів і стимулювання бажаних трансформацій / В. Шедяков // Віче. – 2012. – № 22 (331). – С. 30–32.
12. Шедяков В. Е. Рефлексивная постсовременная модернизация и рефлексия постсовременной модернизации / В. Е. Шедяков // ВУЗ. XXI век. – 2012. – № 2. – С. 50–73.
13. Шедяков В. Ефективні технології соціального проектування: динаміка змін / В. Шедяков // Віче. – 2012. – № 6 (315). – С. 26–28.
14. Шедяков В. Е. Управление стратегическими трансформациями: возможности и ограничения / В. Е. Шедяков // Economy without borders: Integration, Innovation, Cross-border cooperation: Proceedings of the International Scientific Conference. – Vytautas Magnus University, Faculty of Economics and Management. – Kaunas, Lithuania, August 26, 2016. – P. 246–248.
15. Шедяков В. Є. Соціальна творчість та інноваційність стратегічного управління / В. Є. Шедяков // Політичний менеджмент. – 2013. – № 1-2 (57-58). – С. 42–51.
16. Шедяков В. Є. Управління суспільними процесами: методологічні можливості й обмеження / В. Є. Шедяков // Соціальна психологія. – 2013. – № 55. – С. 157–165.
17. Шедяков В. Е. Осуществление парадигмальных трансформаций: сорезонирование стратегии, тактики и оперативного искусства в управленческих композициях / В. Е. Шедяков // Development and modernization of social sciences: experience of Poland and prospects of Ukraine / Maria Curie-Sklodowska University. – Lublin: Baltija Publishing, 2017. – С. 282–307.

- 18.Шедяков В. Е. Совершенствование общественных отношений и развитие творческой активности / В. Е. Шедяков // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2017. – Вип. 19. – С. 136–141.
- 19.Шедяков В. Е. Распространение интеллектоёмкого творчества и рефлексивного управления – необходимость успеха постсоветской модернизации / В. Е. Шедяков // Проблеми системного підходу в економіці. – 2017. – № 5 (61). – С. 9–15.
- 20.Шедяков В. Е. Творчество или потребительство, новый Сверх-проект или утрата исторической субъектности? / В. Е. Шедяков // Творчество как способ бытия свободы: Матер. XII Междунар. научно-практ. конф. – К., 2013. – С. 210-212.
- 21.Шедяков В. Е. Нравственный характер инновационно-интеллектуальной экономики – необходимость её созидательного характера / В. Е. Шедяков // Интелект ХХІ. – 2017. – № 1. – С. 127–133.

НАПРЯМ 4. ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Гарбар О. О.

студент кафедри міжнародних відносин

Київський національний

університет культури і мистецтв

м. Київ, Україна

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ЯК ТРЕНД СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

Процеси глобалізації, котрі створили значну кількість нових зв'язків між державами, просто не могли не торкнутися такого ключового аспекту міжнародних відносин як – збройні конфлікти. Сучасний світ став взаємопов'язаним, тепер не лише рішення й дії могутніх гравців світової політики відіграють вирішальну роль (до них ми відносимо, перш за все, РФ, США, КНР), а й недержавних акторів, які є більш непередбачуваними та мають у своєму «арсеналі» нестандартні інструменти впливу. Фактор сили трансформувався, на заміну великомасштабним збройним конфліктам прийшли нові методи, наприклад, гібридні війни, різноманітні асиметричні методи протистояння і т. ін.

Закономірним є той факт, що кожна держава, так чи інакше, намагається захищати власні національні інтереси. В даному ключі не є виключенням й різноманітна підтримка державами інших сторін, котра має місце під час перебігу збройного конфлікту та здійснюється з тих чи інших міркувань.

Прикладом поставок зброї та спорядження від уряду однієї держави в іншу можна прослідкувати й в останніх військово-політичних подіях, що мають місце на міжнародній арені. Серед них варто зазначити:

– Збройний конфлікт в Іраку між ІДІЛ та урядовими силами (США надають Іраку: стрілецьку зброю, броньовані машини, радників й інструкторів задля підготовки збройних сил) [6, с. 48-49].

– Громадянська війна в Сирії (РФ надає офіційному уряду САР військову підтримку [7, с. 200]. В свою чергу, США й ряд інших держав – опозиційним антиурядовим силам) [5, с. 27].

– Збройний конфлікт на території України (РФ надає зброю та спорядження самопроголошеним ЛДНР. США та інші держави НАТО – Україні).

Кількість внутрішніх збройних конфліктів в яких втягнуто інші держави – збільшується. Саме тому, подальша інтернаціоналізація збройних конфліктів, що тісно пов'язана з активним ростом взаємозалежності світової політики, буде зростати.

Важливим є питання визначення причин росту інтернаціоналізації збройних конфліктів. На нашу думку, це пов'язано з двома головними факторами:

1. Глобалізація міжнародної політики – що являє собою новий рівень організації світу, котрий проявляється через ріст взаємодії та взаємозалежності між державами у всіх сферах [3, с. 2-3]. У такому разі, певний конфлікт та результат такого конфлікту, що несе загрозу одній або декільком державам, просто не може сприйматися спокійно. Адже його форма та вплив може спровокувати інші негативні тенденції, що буде пов'язано з соціально-економічним, політичним, культурним чи релігійним життям іншої держави.

2. Існуючий технологічний розвиток – роль якого є похідною від першого фактору. По-перше, надання матеріально-технічних чи людських ресурсів воюючій стороні конфлікту значно полегшилося з розвитком всеохоплюючих міжнародних транспортно-логістичних маршрутів. По-друге, існування зброї дальнього радіусу застосування, котру можна використовувати для підтримки союзної сторони конфлікту. Наприклад, до неї відносяться авіація та ракети.

По-третє, технологічний розвиток невід'ємно супроводжується розвитком інформатизації. Наразі, існування збройних конфліктів, їх

хід, характер і т.д. можна відслідковувати щодня. Така ситуація невід’ємно пов’язана з особами, що добровільно вирішили приєднатися до певної сторони конфлікту та безпосереднім впливом ЗМІ на відображення такого конфлікту [4].

Перелік причин, котрі слугують стимулом задля підтримки державою чи групою держав тієї чи іншої сторони конфлікту, також можуть бути різні. Можна класифікувати їх наступним чином:

1. ідеологічні (підтримка КНДР з боку КНР у Корейській війні 1950-1953рр.);

2. захист національних інтересів, або ж державний прагматизм (поставки зброї й спорядження моджахедам від США під час війни в Афганістані);

3. релігійні (участь радикальних ісламістів з інших держав в Чеченських війнах на боці ЧРІ).

В будь-якому випадку, надати чітке визначення конкретному конфлікту буває доволі важко, адже має місце переплетення вказаних причин. Тобто, в окремому конфлікті для певних держав чи сторін, участь в ньому може обумовлюватись різними причинами, котрі можуть змінюватися та накладатися одна на одну.

Ще одним важливим чинником, котрий збільшує тривалість та масштабність того чи іншого конфлікту є – фактор росту продаж озброєння в світі. Зокрема, обсяг світового ринку озброєнь в період з 2012 по 2016 роки збільшився на 8,4 відсотка в порівнянні з попереднім п’ятирічним періодом [8].

Більше того, така ситуація ускладнюється наявністю «чорного ринку» зброї, котрий також надає змогу отримати все необхідне для ведення бойових дій, хоча і в обмеженій кількості.

Виходячи з вищевказаного, хаотичність соціально-політичних процесів у сучасному світі збереже і посилить роль військового фактору, як стратегічно важливої ланки у вирішенні цілого спектру проблем.

Таким чином, цілком можна стверджувати про появу нових тенденцій збройних конфліктів у сучасній системі міжнародних відносин, до їх переліку належать:

1. В сучасних збройних конфліктах збільшується роль недержавних акторів, таких, як: приватні військові компанії [2, с. 64-65], добровольці, недержавні та напівдержавні групи і найманці; (Наприклад, це яскраво проявилось в сирійському та іракському збройних конфліктах, де мав місце факт приїзду значного числа джихадистів задля участі в бойових діях).

2. Виникає складність з чіткою ідентифікацією збройних конфліктів (міжнародний чи внутрішньодержавний) через відмінність позицій інших держав та міжнародних організацій. Даний аспект обумовлений все більшою політизацією норм міжнародного права.

3. Сучасні збройні конфлікти призводять до значного зростання кількості жертв серед мирного населення [9].

4. Ріст інтернаціоналізації збройних конфліктів у зв'язку з міжнародним тероризмом проявляється у головному аспекті – «глобальному терористичному конфлікті», що являє собою сукупну діяльність міжнародних терористичних організацій, котра часто взаємопов'язана та носить одну ціль і мету та торкається усієї системи міжнародних відносин.

Сучасні збройні конфліктні складно регульовані, нестабільні та характеризуються інтернаціоналізацією, котра проявляється як в участі інших держав, котрі підтримують вигідну їм сторону, так і значною кількістю недержавних акторів, які також беруть пряму участь в даних конфліктах [1, с. 220].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бураков Ю. В. Теоретичні аспекти класифікації локальних війн та збройних конфліктів сучасності / Ю. В. Бураков // Військово-науковий вісник. – 2016. – Вип. 25. – С. 214–232.
2. Камерон Л. Частные военные компании: их статус по международному гуманитарному праву и воздействие МГП на регулиро-

вание их деятельности / Л. Камерон // Международный журнал Красного креста. – 2006. – № 863. – С. 63–95.

3. Лозовицький О. С. Глобалізація і держава: світовий інтеграційний процес чи регіональний перерозподіл? [Електронний ресурс] / О. С. Лозовицький – Режим доступу до ресурсу: <http://academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12LOSGRP.pdf>
4. Медовкина Л. Ю. Влияние средств массовой информации на проведение вооруженных конфликтов / Л. Ю. Медовкина // Научные ведомости Белгородского государственного университета Серия: История. Политология. – 2016. – № 22. – С. 189–192.
5. СІПРІ 2014: Щорічник: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека: Пер. з англ. / Стокгольм. міжнар. ін-т дослідження миру; Укр. центр екон. і політ. досліджень ім. О. Разумкова; Редкол. укр. вид.: Л.Шангіна (головний редактор) та ін. – К.: Заповіт, 2015. – 544 с.
6. СІПРІ 2015: Щорічник: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека: Пер. з англ. / Стокгольм. міжнар. ін-т дослідження миру; Укр. центр екон. і політ. досліджень ім. О. Разумкова; Редкол. укр. вид.: Л. Шангіна (головний редактор) та ін. – К.: Заповіт, 2016 – 688 с.
7. Цыганок А. Д. Война в Сирии и ее последствия для Ближнего Востока, Кавказа и Центральной Азии: русский взгляд. – М.: АИРО-XXI, 2016. – 400 с.
8. Arms trade hits highest level since Cold War: study [Electronic resource] // Deutsche Welle – Mode of access: <https://www.dw.com/en/arms-trade-hits-highest-level-since-cold-war-study/a-37629604>
9. «Crazy numbers»: civilian deaths from airstrikes almost double in a year [Electronic resource] // The Guardian – Mode of access: <https://www.theguardian.com/global-development/2018/jan/08/civilian-deaths-from-airstrikes-almost-double-year>

Zabiiian V. V.

Postgraduate Student at the Department of Political Science

National University of «Kyiv-Mohyla Academy»

Kyiv, Ukraine

BRICS MEMBERSHIP AS FACTOR FOR FOREIGN POLICY DECISIONS OF MEMBER STATES

The variety of international cooperation formats is one of the features of the multipolar world. There is an opinion, that participation in informal associations or groups does not put any strict responsibilities on member states and that is why such kind of associations, groups and clubs can not impact the placement of powers on international arena in some visible way and influence on transformation of relations between all members. Our hypothesis is that participation in BRICS (Brazil, Russia, India, China, South Africa) can be a factor of influence for its' member states foreign policy.

V. Khonin states that factor – is the phenomenon which impacts on activities of the other phenomenon, and in complicated systems factor is also a function of interdependence of several phenomena or their interpenetration. Analyzing the factor we are able to give the detailed characteristics for qualitative aspects of phenomena that we investigate.[6, 46] Discovering the factor as influence on some phenomena or structures, we usually use the factor analysis as our research method.

Factor analysis gives the opportunity to research qualitative sides of factors, define their parameters and dynamic of development. It also helps to understand transformations in researched system better and to make the forecasts for further changes and their results. [5, 111]

Considering states, international organizations, international institution, informal groups as elements of the system of international relations, and groups of states within some associations and clubs as subsystems, so the connection between them all is institute of membership in international organizations, associations, clubs and groups.

Membership or participation in BRICS is also connection between elements of international relations system and its' subsystems. It means that it can be a factor, which potentially can impact the transformation of national political systems and processes, which took place within them. For example, for political decision making process in different spheres of states activities.

The condition for participation in BRICS New Development Bank for states is contribution of \$50 billion for filling common \$100 billion fund [1]. Obviously, financial responsibilities are reflected on the states' economies. The decision about contribution for New Development Bank is made by governments and can be considered as part of financial and foreign policies.

So, BRICS states are united with financial responsibilities, which are formulated with the agreement of states to take part in newly created financial institutions within BRICS.

Participation in BRICS connected with global issues that are usually resolved at global forum. The example of political integration of BRICS states can be states' voting in UN Security Council and UN General Assembly. There are several votings can be mentioned, which reflect the solidarity of BRICS states concerning the most resonant issues. On 4th of October, 2011 there was a voting for resolution S/2011/612 concerning condemnation of dispersal of protesters in Syria. As a result of voting, Russian Federation and People's Republic of China vetoed the resolution and Brazil, India and South Africa abstained [2]. Later Russia and China showed the solidarity concerning Syrian questions and the other BRICS members didn't demonstrate their disagreement.

Also the voting for territorial integrity of Ukraine can be recalled. Resolution A/RES/68/262 of UN General Assembly on 27th of March, 2014 says about illegitimacy of Crimean referendum. Russia voted against and other BRICS states abstained [4]. It should be mentioned that earlier this resolution was put for voting in UN Security Council, but Russia and China vetoed it.

So, it should be admitted that participation in informal organization can be a factor for states actions on the world political arena and on the characteristics of relations with the other elements of international relations system.

Establishing partner relations within international association or union it is important to have an opportunity to use membership in organization for realization of state's interests and goals. But sometimes, it is needed to reconsider the position of the government concerning some principle questions in order to get more perspectives. So, participation in international association with other states impacts the positions of international relations actors concerning some concrete aspects of consistence in the international relations system.

The principled questions, that need reconsideration or compromises taking into account BRICS states cooperation – are territorial claims of member states to each other. The majority of these claims is concentrated within triangle «Russia-India-China».

Partnership within BRICS is interesting for member states first of all from the economic profit side, which is the main aspect of BRICS and BRICS institutions existence. The active convergence of states in sphere of foreign affairs, export and import have brought some benefits taking into account the size of sales markets and complementary nature of BRICS countries economies. Because of reorientation of BRICS countries to each other as most important partners, experts assure that therein a high level of dependence on export and import within the group [7, 159-160].

Indeed, analyzing indexes of export and import in each state relatively to their BRICS partners in 2006 (when BRICS was created), 2011 (when South African Republic joined the group) and 2014 (when the agreement about New Development Bank was signed) with the help of statistic agency UN Comtrade – it can be claimed that they grow in favor of BRICS countries.

It can be considered as one more aspect of membership in BRICS, which influences the development of foreign affairs with other actors of world arena.

The next aspect of membership in BRICS is related with economic activity of group and each country. It is connected with alignment of economic potential of member states in order to cooperate efficiently in sphere of economic relations. In this case China has unique position among all BRICS members. As is was mentioned earlier, China is the biggest trade and economic partner for Russia, Brazilia, India and South African Republic and has the most impressive economic indexes. Experts assure that economic power of China at the same time is positive and limitative factor for development of the group, viability of which is the principled question for all participants of the group. The more China shows up on the background of the other states on economic point of view, the more possibility of BRICS collapse [3].

It should be said, that mentioned aspect of BRICS membership factoring have different scale of reflection in each country which participates in this group. In order to understand how much the membership factor in such organizations as BRICS impacts the functioning of political system, result of which is decision making, we need to analyze official documents, leaders' statements, economic indexes and policies in cooperation spheres of each separate member state. Factoring of membership can appear in different aspects with different strength, because BRICS states cooperate according to complementary principles.

REFERENCES

1. Agreement on the New Development Bank (July 15, 2014, Fortaleza, Brazil) // BRICS Information Centre. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.brics.utoronto.ca/docs/140715-bank.html>
2. Condemnation of the Syrian crackdown on protestors: draft resolution / vetoed // Security Council Report. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/syria-s2011-612.php>
3. Pang Xun. Are the BRICS Irrelevant? // Carnegie-Tsinghua Centre for Global Policy. [Электронный ресурс] – Режим доступа:

<https://carnegietsinghua.org/2014/04/08/are-brics-irrelevant-pub-55206>

4. Territorial Integrity of Ukraine: resolution / adopted by General Assembly // UNBISNET. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://unbisnet.un.org:8080/ipac20/ipac.jsp?profile=voting&index=.VM&term=ares68262>
5. Фесенко М.В. Структурно-функціональні особливості та закономірності розвитку міжнародної системи // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2011. – Вип. 103. – С. 111.
6. Хонін В.Н. Теорія міжнародних відносин. Загальна частина. – 2005. – Київ: Академ-Прес. – С. 46.
7. Шарова Е.А. Взаимная торговля стран БРИКС на современном этапе // Проблемы национальной стратегии – 2016. – № 2 (35). – С. 159–160.

Стадніченко О. І.

кандидат політичних наук,

доцент кафедри реклами та зв'язків з громадськістю

Київський університет

імені Бориса Грінченка

м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У РІЗНИХ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМАХ

Політична комунікація – це система заходів інформаційно-психологічного впливу на масову свідомість в інтересах досягнення політичних цілей певних політичних партій і лідерів. Пріоритетним завданням політичної комунікації є функція легітимації діючої влади, забезпечення лояльності і підтримки її дій з боку громадської думки (електорату, народу, населення).

В цілому, вся політична система складається з двох конкуруючих груп: ті, хто при владі, і ті, хто хоче прийти до влади. Завданням глобального масштабу перших є зберегти рівновагу, інших – її порушити. Саме звідси і всі поняття, слова, дії і вчинки: слова, метафори і образи провладних сил будуть спрямовані до основ, фундаменту, стабільності, дому, до всього, що необхідне для стабілізації і посилення. Опозиційний варіант даватиме все, спрямоване на розхитування рівноваги, заклики до кардинальних змін і розвитку. Адже політика – це боротьба за зміни, за контроль над силами, над ЗМІ, над інформаційними потоками.

Вперше уявлення про політичну систему як сукупність інформаційних потоків і специфічної системи комунікацій сформулював К. Дойч [1, с. 25]. На його думку, всі інститути і механізми влади, які контролюються інформаційною елітою є відносно самостійними структурами, що володіють в інформаційному просторі значними можливостями. Ефективність діяльності владних інститутів К. Дойч ставив у залежність від їх здатності впорядковувати інформаційні потоки та налагоджувати контакти між суб'єктами політичних відносин. Відтак, влада задля забезпечення свого ефективного і пролонгованого функціонування повинна бути гранично повно і неупереджено поінформованою сама а також забезпечити населення держави достовірною і повною інформацією [2, с. 88]. Система політичної комунікації залежить від політичного режиму, який, в свою чергу, залежить від ідеології, характерної для даного суспільства.

Основними складовими частинами системи політичної комунікації є: політичний PR, політична пропаганда і політична реклама. Всі складові елементи системи політичної комунікації тісно взаємопов'язані між собою. Так, політичний PR формує довіру до певного політичного діяча (політичної партії), тобто створює плацдарм для подальшої обробки масової свідомості. Його основне завдання – встановлення плідних відносин між державними і політичними органами, з одного боку, і громадськістю – з іншого. Існують дві невід'ємні складові PR: безпосередня робота з населен-

ням та проведення різних агітаційних акцій задля створення необхідного іміджу за допомогою ЗМІ [3, с. 51].

Політична пропаганда на основі сформованої довіри впроваджує в масову свідомість певні політичні установки і стереотипи і формує певний тип політичної поведінки. Політична реклама спонукає тих, кого вдалося «обробити» пропаганді, проголосувати за певну політичну партію (політичного діяча). Саме в такій послідовності і працює система політичної комунікації.

Агітація і пропаганда є ланками одного ланцюга в ідеологічній роботі держави, але науковці наголошують на їх принциповій різниці. Перша повинна носити систематичний роз'яснювальний і виховний характер, друга служить швидкій та ефективній ситуативній мобілізації прихильників простими і яскравими гаслами, які не піддаються безпосередньому аналізу і критичній оцінці. В тоталітарних режимах ХХ століття пропаганда стала державним завданням і було доручено спеціальній мережі партійно-урядових установ, забезпечених спеціально навченими кадрами. Така мережа охоплювала всі верстви суспільства, підприємства, установи, навчальні заклади, армію і т. д.

Згадаймо історію: весь Китай свого часу носив куртки «під Мао», його «маленьку червону книгу» і повторював цитати з його висловлювань. Навіть найпростіша операція в магазині включала цитату з Мао, кожен робочий день починався і закінчувався колективними повтореннями афоризмів великого вождя. Оператори телефонних станцій вітали абонентів фразою «Хай живе голова Мао», а офіційні листи починалися обов'язковою цитатою з праць вождя. Цитатнику Мао приписувалася магічна сила: з її допомогою хірурги проводили операції, прозрівали сліпці, починали чути глухі. Маоїсти стверджували, що за допомогою ідей Мао Цзедуна можна подолати будь-які труднощі – створювати атомні бомби, проводити складні хірургічні операції, вести торгівлю і т.д. Китайська пропаганда оголошувала твори Мао Цзедуна і його ідеї ключем до вирішення будь-

яких питань, за допомогою якого неважко домогтися негайних і відчутних результатів [4, с. 165].

Це багато в чому може пояснити таку пильну увагу сучасних «великих» диктаторів і вождів до агітації і пропаганди.

Американський фахівець Ф. Джефкінс вважає, що пропаганда спрямована на утримання уряду при владі, а PR на те, щоб дії уряду були зрозумілими і правильними. В даному випадку розмежування відбувається за «шляхетності» цілей. У директора Інституту комунікативних досліджень Лідського університету Ф. Тейлора (Великобританія) є цікавий вислів про пропаганду, яке зближує її з PR: «Пропаганда багато в чому визначається тим, що не йдеться, як і своїми відкритими виразами». Тейлор записує PR в підрозділ пропаганди. Цю думку поділяє російський дослідник Е. Старобинский: «Паблік рілейшнз – (суспільні відносини, непряма реклама) – форма пропаганди...». І. Березін дотримується протилежної думки, відзначаючи, що «складно розділити PR і їх складову частину – пропаганду...» [5, с. 39]. Отже, всі три складові політичної комунікації покликані виконувати основні функції взаємодії політичної влади і підлеглих: встановлення контролю над середовищем, збереження всіх компонентів суспільства і передача соціальної спадщини.

Сучасні аналітики відзначають цікавий факт еволюції політичної комунікації: у все більш глобалізованому світі наростає загальна комунікаційна дезорієнтація у політиці. Формована реальність являє собою ностальгію за минулим, а не пошук шляхів у майбутнє. Так, Д. Трамп закликає до «відродження Великої Америки», автори Brexit апелюють до «загубленої Англії», ідеологія Росії спрямована на відродження імперії, нагадування, що це найбільша держава сучасного світу. Як бачимо, замість критичного осмислення дійсності – емоційний посыл до минулого. У 1980 році в США введено в обіг вираз «perception is reality» – реальність є те, що відчувається. Його автор, Л.Етуотер, створював псевдофакти в інтересах впливу на настрої виборців, будучи переконий, що якщо люди в щось вірять, то не має значення наскільки це відповідає реальності. Багато в чому

аналогічний підхід мав місце в президентській кампанії Д. Трампа, в передвиборних промовах якого перемішувалися факти і вигадка [6, с. 23].

Експерти ЄС відзначають, що в країнах Євросоюзу, особливо при проведенні виборчих кампаній різного рівня, політичний PR і реклама концентрується на доведенні до широких верств електорату результатів соціологічних опитувань і прогнозів; відкрита брехня не має місця, але активно застосовується методика свідомого маніпулювання інформацією за рахунок приховування її певної частини, недомовок або поширення наполовину правдивих повідомлень.

Істотною відмінністю систем політичної комунікації тоталітарних країн від країн демократичних є відсутність в перших політичної реклами. В таких режимах одна правляча політична партія, а інші політичні партії, які не згодні з її політикою, заборонені, а їх реклама переслідуються за законом. В недемократичних політичних системах функції політичної реклами беруть на себе політичний PR і політична пропаганда.

Функціонування політичної комунікації в режимі діалогу визначається типом політичної системи, превалюючою політичною і правовою культурою суспільства, рівнем розвитку громадянських інституцій, легітимними нормами, що регулюють відносини між владою, ЗМІ та суспільством. Держави з демократичним політичним устроєм характеризуються діалогічними параметрами діяльності ЗМІ, що дає можливості широкої участі суспільно-політичних сил у політичному процесі. Щодо суспільств жорсткого авторитарного і тоталітарного типу, то зворотні зв'язки у системі політичної комунікації діяти перестають. Тут ідеологія і пропаганда подають єдину інформаційну картину, що становить єдиноможливу істину, а влада здійснюється адміністративними методами. Таким чином, політична комунікація є специфічним видом політичних відносин і розглядається як невід'ємний елемент політичної системи суспільства, частина його політичної культури, що повною мірою відповідає типу політичної системи даного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дойч К. Нервы управления: модели политической коммуникации и контроля. – Нью-Йорк, 1963.
2. Акаймова А. Політична комунікація як процес взаємодії політичних суб'єктів // Політичний менеджмент. – 2011. – № 1.
3. Почепцов Г. Комунікативні технології ХХ століття. – М.: Ваклер. – 2016.
4. Тихвинский А. История в лицах и событиях. – М., 1991.
5. Ольшанський Д.В. Основи політичної психології. – М.: Ділова книга. – 2015.
6. Меньшиков П.В. Політичний PR в медійній політиці // Международные коммуникации. – 2016. – № 4.

НОТАТКИ

НОТАТКИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ РОБІТ

учасників міжнародної
науково-практичної конференції

«СУСПІЛЬНІ НАУКИ: НАПРЯМКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ»

20–21 липня 2018 р.
м. Одеса

Видавник – ГО «Причорноморський центр
досліджень проблем суспільства»

Адреса кореспонденції: 65001, м. Одеса, а/с 332

Електронна пошта: info@pcdps.org.ua сайт: www.pcdps.org.ua

Т: +38 066 789 82 32

Підписано до друку 23.07.2018 р. Здано до друку 24.07.2018 р.

Формат 60х84/16. Папір офсетний. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 6,51.

Тираж 50 прим. Зам. № 2407-18.